

En tidskrift, ett decennium

En begreppshistorisk analys om den kvinnoemancipatoriska
Tidskrift för hemmet och framväxten av dess rättighetsdiskurs

LUNDS
UNIVERSITET

Josefine Thorén

Avdelningen för mänskliga rättigheter

Historiska institutionen

Kurskod: MRSK61

Termin: Höstterminen 2015

Handledare: Lena Halldenius och Rouzbeh Parsi

Omfång: 15 604 ord

**HUMAN
RIGHTS
STUDIES**

LUND UNIVERSITY

Abstract

This bachelor thesis' ambition is to unravel the rights discourse in the first female emancipatory journal in Sweden during the journal's first decade 1859-1869. The Swedish female rights movement is during this time period unorganized and hence *Tidskrift för hemmet* became the first forum where a female emancipatory debate took place. By using a conceptual history analysis with philological elements, together with Joan W Scott's theory of gender as a factor in power structures, the thesis examine the context, and the evolution of their arguments and concept usage, during the decade. The study will reveal the rights discourse that was shaped and used in the 19th century in Sweden's first female emancipatory forum.

Keywords: women, emancipation, rights discourse, conceptual history analysis, Tidskrift för hemmet, women's journal, feminism, 19th century, human rights, Joan W Scott, Helge Jordheim,

Den här kandidatuppsatsens ambition är att undersöka *Tidskrift för hemmet*, Sveriges första kvinnoemancipatoriska tidskrift, för att analysera dess rättighetsdiskurs. Den svenska kvinnorättsrörelsen var under detta första decennium oorganiserad och tidskriften blev därför det första forumet där en kvinnoemancipatorisk debatt tog plats. Genom en begreppshistorisk analys med filologisk inslag, tillsammans med Joan W Scotts teori om genus som en faktor i maktstrukturer, undersöka denna uppsats kontext, och utvecklingen av tidskriftens argument och begreppsanvändning mellan åren 1859-1869. Studiens resultat uppdagar den rättighetsdiskurs som var skapad och använd under 1800-talet i Sveriges första kvinnoemancipatoriska forum.

Nyckelord: kvinnor, emancipation, rättighetsdiskurs, begreppshistorisk analys, Tidskrift för hemmet, kvinnotidskrifter, feminism, 1800-talet, mänskliga rättigheter, Joan W Scott, Helge Jordheim

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
1.1	PROBLEMFÖRMULERING, SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
1.2	MATERIAL OCH AVGRÄNSNINGAR	3
1.2.1	<i>TIDSKRIFT FÖR HEMMET</i>	4
1.2.2	TIDSKRIFTEN I KONTEXT	4
2	VAD SOM TIDIGARE SKRIVITS	10
3	KVINNAN OCH 1800-TALET	14
3.1	DET OFFENTLIGA RUMMET OCH MEDBORGARSKAPET	14
3.2	RELIGION	16
3.3	KLASS	18
4	GENUS, HISTORIA OCH ATT LÄSA DET	21
4.1	ANVÄNDBAR HISTORISK ANALYS AV GENUS	21
4.2	EN NY FILOLOGI	25
5	<i>TIDSKRIFT FÖR HEMMET UNDER LUPP</i>	27
5.1	ÅR FÖR ÅR	27
6	TEMATISK ÖVERSIKT	47
6.1	BEGREPP, TEMAN OCH VIKTIGA HÄVSTÄNGER	47
6.2	SLUTSATS	51
	REFERENSER	53

1 Inledning

I det allra första numret av *Tidskrift för hemmet*, i den allra första hälsningen till läsaren, skriver redaktörerna Sophie Adlersparre och Rosalie Olivecrona följande:

I verlden ut vår Tidskrift träder,
Ett blygsamt barn, försagd ännu,
Sig dock åt unga lifvet gläder,
Ber, bäste läsare, att du,
Med vänlighet den emottager,
Mildt med dess brister öfverser,
Och, liksom biet, honung drager,
Ur blommorna den här dig ger.

Detta är början på hälsningen som fortsätter hela sidan ner. Ambitionen för tidskriften tycks tydlig: att få bidra och att bidraget förhoppningsvis ska inspirera och ge något till läsaren och därmed samhället. Det är dock inte vilken läsare som helst. Tidskriften är tillägnad Sveriges kvinnor och det var den första tidskriften i Sveriges historia som var det. Inte nog med att kvinnor var uttänkta läsare utan ämnena i tidskriften hanterade politik, filosofi och utbildning, det vill säga kvinnans plats i offentligheten. Detta gör även tidskriften till Sveriges första kvinnoemancipatoriska tidskrift och den skulle komma att bli navet i den dåvarande oorganiserade svenska kvinnorörelsen.

I *Tidskrift för hemmet* samlades främst kvinnor, men även vissa män, och diskuterade, utmanade och omdefinierade kvinnans position i samhället på ett sätt aldrig tidigare gjort i Sverige. För första gången kunde kvinnor själva definiera sig i den offentliga debatten. Dock var skribenterna i tidskriften styrda av sitt samhälles hegemoni och diskurser. Deras mål och ambitioner ter sig begränsade från modernt perspektiv. Poängen är dock att de för första gången talar och de viskar inte. De ställer krav som ter sig vulgära i sin egen tid och de för en debatt som kommer att leda till kvinnans fullt erkända medborgarskap och mänskliga rättigheter. Det är bara det att det tar dem decennier. Den här uppsatsen kommer att fokusera på det första decenniet efter *Tidskrift*

för hemmets grundande. Detta är pionjärerna för genuskritiska perspektiv, jämställdhet och, rättigheter och skyldigheter på lika villkor – feminismen i Sverige utvecklas i text för första gången och min ambition är att reda ut hur.

1.1 Problemformulering, syfte och frågeställningar

Problemformulering

Det finns ingen kvinnoemancipatorisk forskning som täcker den tidiga diskursen i den oorganiserade kvinnorrörelsen, så som den ser ut i *Tidskrift för hemmet*, från ett människorättsperspektiv. En utveckling av denna lucka återfinns i kapitel två.

Syfte

Mitt syfte är därmed att analysera *Tidskrift för hemmet* under de första tio åren för att se hur diskursen såg ut för pionjärerna som kom att vara med i att grunda den offentliga debatten kring jämlikhet. Jag hoppas att genom detta kunna ge nya insikter i relation till tidskriften där konstruerad identitet, förståelsen av rättigheter, samt placandet av kvinnan i en rättighetsdiskurs mellan åren 1859-1869, står i centrum.

Frågeställning

Huvudfrågan lyder: hur förs diskursen kring rättigheter i den kvinnoemancipatoriska *Tidskrift för hemmet* mellan åren 1859-1869?

Ambitionen är med andra ord att fånga hur tidskriften debatterar och argumenterar kring rättigheter i sin samtid, inte att försöka placera in en modern rättighetsdiskurs i materialet. För att göra frågan rättvisa kommer den att brytas ner i arbetsfrågor. Först, på vilka grunder tidskriften argumenterar för sina åsikter om kvinnans rätt till frigörelse och medborgerliga rättigheter. För det andra, hur tidskriften förstår könsroller och samhällsliga strukturer kring dessa roller. Arbetsfrågorna är av intresse eftersom de öppnar upp de områden där en rättighetsdiskurs kan återfinnas.

1.2 Material och avgränsningar

Mitt primärmaterial består av *Tidskrift för hemmets* publicerade nummer mellan åren 1859-1869. Mitt sekundärmaterial kommer att bestå av tidigare forskning om *Tidskrift för hemmet*, samt även något om tidskrifterna *Dagny* och *Hertha* som är efterföljare för att få en helhetsbild. Forskning om 1800-talet med särskilt fokus på religion, klass och medborgarskap är också inkluderat både som utgångspunkt och som en del av metoden.

Tidskriftens skribenter utgörs till stor majoritet av kvinnor men det finns även ett fåtal manliga skribenter. Så länge deras artiklar anses relevanta, det vill säga att de diskuterar kvinnor och rättigheter, kommer deras bidrag att inkluderas. Det är tidskriftens diskurs om kvinnor och rättigheter som är av intresse, och därmed måste allt av relevans inkluderas.

Avgränsningar

Mitt fokus är *Tidskrift för hemmets* publikationer under åren 1859-1869. Eftersom det under åren 1859-1869 hann publiceras hela 62 nummer, alla med extensivt innehåll, har jag valt att begränsa mitt urval i relation till vilka artiklar som anses relevanta för denna studie.

Först och främst kommer artiklar där tidskriftens skribenter själva skriver vara i fokus. Detta exkluderar därmed vad redaktörerna anser vara intellektuellt stimulerande lektyr samt biografier om inspirerande författare. Trots att valen av lektyr och författare kan säga mycket så är jag främst intresserad av diskursen som återfinns i skribenternas egna texter. Särskilt är denna diskurs intressant i artiklar som för en diskussion om vad vi idag skulle kalla för mänskliga rättigheter och jämställdhet. Därmed kommer just artiklar som behandlar dessa tematiker utgöra materialet. En reservation i det avseendet görs dock för ett par artiklar särskilt under året 1867 där tidskriften tar in insändare från de nordiska grannländerna. Dessa artiklar behandlar visserligen relevanta tematiker men eftersom dessa artiklar är skrivna på respektive lands språk så som det talades på 1800-talet är risken för att misstolka eller missförstå för stor för att göra det materialet rättvisa.

Viktigt att påpeka är att Adlersparre och Olivecrona får mer utrymme i uppsatsen eftersom de är redaktörerna och deras bakgrund, ambitioner och åsikter influerar tidskriften i mångt och mycket. Dessutom utgör deras bidrag en majoritet av alla artiklar som

publiceras i tidskriften genom att de använt sig av olika signaturer. Däremot är det inte endast deras bidrag i tidskriften som är av intresse utan alla artiklar som håller sig inom avgränsningarna.

1.2.1 *Tidskrift för hemmet*

Som den första kvinnotidskriften i Sverige så är *Tidskrift för hemmet* plattformen där kvinnan för första gången debatterar i offentligheten på det här sättet. Skribenterna som var involverade i den här tidskriften det första decenniet var de som gjöt grunden i kvinnorrättskampen och därmed möjliggjorde kampens utveckling.

Det har funnits tidigare tidskrifter under namnet fruntimmerstidskrifter som idag kan liknas mer vid populärkulturella tidningar men dessa är inte av intresse för uppsatsen. Dock inte sagt att populärkulturella tidningar inte kan analyseras ur ett rättighetsperspektiv eller att de inte var en del av kvinnans emancipation. Däremot argumenterar jag för att det finns en distinktion mellan en kvinnoinriktad populärkulturell tidning med fokus på vardag och kultur, och en kvinnoemancipatorisk tidning som har gjort kvinnans rättigheter till ett aktivt tema.

1.2.2 Tidskriften i kontext

För att få en större förståelse för materialet kommer jag nedan att ge en kort bakgrundshistoria till *Tidskrift för hemmet*, vilket inkluderar bakgrunden till kvinnotidskrifter, och även de två redaktörerna eftersom de är stora aktörer i tidskriften. Dock kommer ej primärmaterialet att bedömas i ljus av varje individuell skribent och dess bakgrundshistoria. Anledningen till att redaktörerna anses särskilt intressanta är på grund av deras influenser över vad som inkluderas i tidskriften vilket därmed styr innehållet. Undersökningen kommer därmed ej att ta hänsyn till varje individs bidrag utan analysera tidskriftens material som en del av en enhetlig diskurs.

Fruntimmerstidskrifter och 1700-tal

Det var under 1700-talet som den så kallade fruntimmerspressen växte fram i Europa. Fruntimmer var inget skällsord vid den här tiden utan betydde kvinna av börd och fruntimmerstidskrifter var helt enkelt tidskrifter för kvinnor av börd. Benämningen fruntimmerstidskrifter ska därför skiljas från kvinnotidskrifter som istället har en, vad vi

idag skulle kalla för, feministisk inriktning med fokus på kvinnors intellektuella främjande och rättigheter.¹ *Tidskrift för hemmet* placerar sig inom genren kvinnotidskrifter men deras perspektiv är ändå tydligt format för den högre klassen, mycket tack vare sina redaktörer.

Under 1700-talet fanns det ett tiotal tidskrifter i Europa som hade fruntimmer som målgrupp även om upplagorna var små på cirka 150 exemplar och endast utkom ett par år vardera. Dessutom var det svårt att bli finansierad. Trots det fanns det faktiskt inga formella juridiska hinder för kvinnor att publicera tidskrifter. Problemet fanns snarare i normer och tillträde till den offentliga arenan som väldigt tydligt tillhörde männen.²

Den första fruntimmerstidskriften i Sverige var *Samtal emellan Argi Skugga och en obekant Fruentimbers Skugga. Nyligen ankommen til de dödass rjke* som publicerades mellan åren 1738-1739. Tidskriften kan anses radikal, enligt Nordenstam, på grund av dess politiska tendenser. Den metod tidskriften använde sig av var den av en god ton och samtal. Just ”en förment kvinnlig röst” skulle komma att identifieras i den svenska fruntimmerspressen på 1700-talet.³

Det var inte förrän på 1850-talet som två huvudlinjer syns i den svenska pressen. Ena linjen var den så kallade veckopressen med fokus på hem, hushållsfrågor och underhållning. Den andra mindre linjen var den, förknippade med de övre klasserna, kvinnorrättsliga som fokuserade på samhällsfrågor, politik och kultur.⁴

Grundandet och grundarna

Tidskrift för hemmet grundades år 1859 av Sophie Adlersparre (född Leijonhufvud) och Rosalie Olivecrona (född Roos). Olivecrona föddes år 1823 in i en av de högre klasserna, och hade som ung tillgång till först undervisning och senare faderns bibliotek.⁵ Litterär förkovring stod högt på agendan och hennes fallenhet för det akademiska fick henne ett jobb som lärarinna och guvernant i Amerika. Väl hemma i Sverige började hon engagera sig i kvinnofrågor; först genom en

¹ Anna Nordenstam (även red.), *Äldre kvinnotidskrifter – Tidskrift för hemmet i Nya röster – Svenska*

² Nordenstam, 2014, s. 9-10.

³ Nordenstam, 2014, s. 10.

⁴ Nordenstam, 2014, s. 11.

⁵ Rosalie Olivecrona, *Strödda tankar och minnen: barn och barnbarn tillägnade*, Gertrud Gidlund och Agneta Olivecrona, Hedermora 2005, s. 146-147.

insändare där hon tog aktiv ställning för Fredrika Bremers kontroversiella roman *Hertha*, och senare genom sitt engagemang i *Tidskrift för hemmet*.⁶

Adlersparre föddes samma år som Olivecrona, och även hon hade som ung, på grund av sin klasstillhörighet, tillgång till utbildning. Likt Olivecrona var den akademiska kunskapsörsten stor. Hon fann sitt kall i översättningsarbete och det litterära, som hon senare kombinerade med sitt intresse för kvinnofrågor.⁷ Adlersparre var den som började driva idén med en tidskrift för kvinnor, men hon allierade sig ganska snart med Olivecrona.⁸

De två kvinnorna var väninnor och brevväxlade i månader fram och tillbaka om deras nu gemensamma ambition att driva en tidskrift med fokus på kvinnors situation i samhället.⁹ De två kvinnornas klasstillhörighet var den främsta anledningen till att tidskriften kunde startas. Det ekonomiska och sociala kapitalet var helt avgörande, precis som möjligheten att ha tiden, vilket också var en klassmässig fördel. Det beskrivs som att Adlersparre hade mer tid än Olivecrona men att Olivecronas större förmögenhet och den juridiska kompetens hennes man Knut Olivecrona bidrog med kompenenserade för skillnaden. Deras klasstillhörighet möjliggjorde också deras intellektuella förkovring, särskilt deras lobbyingverksamhet i Europa och Amerika.¹⁰

Tidigare hade brevväxling och diverse artiklar skrivna under pseudonym varit kvinnans portaler för kommunikation och drivande av åsikter. *Tidskrift för hemmet*, liksom andra framtida kvinnotidskrifter, blev en annan form av forum:

[...] kvinnotidskriften har varit och är en viktig plats för kvinnofrågor i samhället, politiken och kulturen allt sedan starten. De har varit betydelsefulla som opinionsbildare, som kultur- och litteraturförmedlare, som mötesplats för kritiskt tänkande, som informationsspridare, som identitetsskapare och som humoristisk arena.¹¹

⁶ Sigrid Leijonhufvud, *Sophie Adlersparre (Esselde) – Ett liv och en livsgärning I*, P.A. Norstedt & Sönders förlag, Stockholm, 1922, s. 32-33.

⁷ Leijonhufvud, 1922, s. 4-5, 11, 23, 29-30.

⁸ Anna Nordenstam, *Äldre svenska kvinnotidskrifter*, rubrik: *Tidskrift för hemmet – pionjär i Norden*, Göteborgs universitets hemsida, 2011, hämtad: 2015-12-31.

⁹ Anna Nordenstam, *Tidskrift för hemmet – Upptakt och lansering*, Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborg universitet, Göteborg, 2000, s. 7-8.

¹⁰ Nordenstam, 2014, s. 12-13.

¹¹ Nordenstam, 2014, s. 8.

Nordenstam beskriver fokuset för tidskriften att bli ”själens högskola” långt innan kvinnan fick lov att studera vid universitet och högskolor.¹²

I april år 1859 skickade kvinnorna ut reklam för tidskriften där de lockade prenumeranter, och i juni samma år lanserades det första numret. De första åren, under 1859-1869, publicerades först cirka 3-6 nummer per år, för att sedan tredubblas under 1880-talet.¹³ Redan andra året var upplagan upp mot 1220 exemplar vilket beskrivs som mycket högt för sin tid.¹⁴

Åsikter och perspektiv

Nordenstam påpekar i sin bok om *Tidskrift för hemmet* hur det finns en tudelad idé om genus under de första åren. Nordenstam tar upp Ronny Ambjörnssons analys och skriver följande:

Å ena sidan förfäktas en rousseauansk komplementär könsideologi, vilket innebär att kvinnans och mannens natur uppfattas som väsensskilda och att de olika könen därför bör komplettera varandra, å andra sidan pläderar tidskriften för lika lagstiftning för kvinnor och män i t.ex. utbildningsfrågor.¹⁵

Ulla Manns driver tesen att tidskriften tar utgångspunkt i en individualistisk idé om män och kvinnor. Hon trycker särskilt på relationen mellan könen i kampen och hur det inom tidskriften finns en tilltro till gott samarbete över könstillhörigheter och att attityder sinom tid kan komma att förändras.¹⁶ Lina Samuelsson fortsätter på det spåret och skriver hur man inom *Tidskrift för hemmet* betonar hur kvinnor bara behövde få samma verktyg som män för att kunna få samma förutsättningar.¹⁷

Religion utgjorde en tydlig grund för tidskriften tillsammans med andra av dåtidens ideal kring kvinnors roll och familjen som värdegrund. Manns beskriver således tidskriften som dedikerad till kvinnosaken med stort fokus på kvinnors utbildning vilket

¹² Anna Nordenstam, Äldre svenska kvinnotidskrifter, rubrik: Tidskrift för hemmet – pionjär i Norden, Göteborgs universitets hemsida, 2011, hämtad: 2015-12-31.

¹³ Nordenstam, 2000, s. 9.

¹⁴ Anna Nordenstam, Äldre svenska kvinnotidskrifter, rubrik: Tidskrift för hemmet – pionjär i Norden, Göteborgs universitets hemsida, 2011, hämtad: 2015-12-31.

¹⁵ Nordenstam, 2000, s. 9.

¹⁶ Nordenstam, 2000, s. 10.

¹⁷ Samuelsson, Lina, *Dagny – en tidskrift för den nya dagens kvinna* i *Nya röster – Svenska kvinnotidskrifter under 150 år* red. av Anna Nordenstam, Gidlunds förlag, Möklinta, 2014, s. 24.

redaktörerna argumenterade för inom den klassiska kvinnorollens och religionens ramar.¹⁸ Nordenstam poängterar även hon tidskriftens ambition om intellektuell frihet men att hemmet och familjen fortsätter att agera centrum i debatterna.¹⁹

Till en början hade Olivecrona varit den liberala debattören men kring mitten av 1860-talet skiftar kvinnorna roller. Olivecrona beskrivs vara nöjd med de senaste årens reformationer medan Adlersparre fortsätter att driva ytterligare förändringar. Bland annat menade den senare att kvinnans påverkan i samhället skulle ske direkt medan Olivecrona ansåg att detta skulle ge genom hemmet och familjen.²⁰ Adlersparres och Olivecronas personliga åsikter når sin djupaste schism kring året 1866 då redaktörernas åsikter skiljer sig så markant att Olivecrona vill avgå från sin post. Hon stannar dock genom år 1867 så att Adlersparre ska ha chansen att förbereda förändringen. År 1868 står Adlersparre som ensam redaktör.²¹

Även om alla skribenter som bidragit i tidskriften har delat idén om kvinnans deltagande i samhället så har skillnaderna i realiseringen av detta naturligtvis präglat tidskriften. Det kallas den oorganiserade kvinnorörelsen för en anledning där *Tidskrift för hemmet* agerar dess nav.

Dagny och Hertha

Tidskrift för hemmet fick ekonomiska problem år 1878 med sviktande prenumrantaantal. År 1884 grundar Adlersparre Fredrika Bremer-förbundet och detta förbund kopplas samman med tidskriften med ambitionen att bära den ekonomiskt.²²

Dagny blev som efterträdare till *Tidskrift för hemmet* den organiserade kvinnorörelsens första tidskrift. Till skillnad från sin företrädare var *Dagny* knuten till Fredrika Bremer-förbundet. *Dagnys* första nummer utkom år 1886 och publicerade sitt sista nummer år 1908, och även för den nya utgåvan av tidskriften stod kvinnans emancipation i fokus och, kultur och samhälle fortsatte att vara i centrum.²³ En av de största skill-

¹⁸ Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen – Fredrika Bremer-förbundet 1884-1921*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag, 1997, s. 53-54.

¹⁹ Anna Nordenstam, 2000, s. 10-11, 27.

²⁰ Inger Hammar, *Emancipation och religion, Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 1999, s. 117-118.

²¹ Anna Nordenstam, *Äldre svenska kvinnotidskrifter*, rubrik: *Tidskrift för hemmet – pionjär i Norden*, Göteborgs universitets hemsida, 2011, hämtad: 2015-12-31; Leijonhufvud, 1922, s. 133.

²² Anna Nordenstam, *Äldre svenska kvinnotidskrifter*, rubrik: *Tidskrift för hemmet – pionjär i Norden*, Göteborgs universitets hemsida, 2011, hämtad: 2015-12-31.

²³ Samuelsson, 2014, s. 19.

naderna mellan *Tidskrift för hemmet* samt *Dagny* och *Hertha* är dock hur de två efterträdarna består mer av politiska och sociala artiklar än sin föregångare.²⁴

Adlersparre fortsätter att vara redaktör även för *Dagny* precis som hon varit för *Tidskrift för hemmet*. Även när hon till slut lämnar redaktörsposten på äldre dagar fortsätter hon att involvera sig i hur tidskriften sköts.²⁵ År 1895 gick dock Adlersparre bort och när tidskriften år 1914 återigen avvecklas för att återuppfödats under nytt namn så är det första gången Adlersparre inte är involverad.

Under namnet *Hertha* fortsätter *Tidskrift för hemmet* att berika kvinnors intellekt. Till skillnad från sina föregångare som haft specifika frågor som drivits, för *Tidskrift för hemmet* var det utbildning och för *Dagny* var det rösträtt, så fokuserar *Hertha* på hela kvinno- och jämställdhetsområdet.²⁶

²⁴ Nordenstam, 2000, s. 11.

²⁵ Samuelsson, 2014, s. 40.

²⁶ Birgitta Wistrand, *En kort och en långlivad tidskrift – Kvinnornas tidning och Hertha i Nya röster – Svenska kvinnotidskrifter under 150 år* red. av Anna Nordenstam, Gidlunds förlag, Möklinta, 2014, s. 77.

2 Vad som tidigare skrivits

Ett fascinerande forum

Lydia Wahlström skrev, så tidigt som år 1933, att i *Tidskrift för hemmet* fanns ”det första tecknet till en gryende kvinnorörelse”²⁷ och Inger Hammar har benämnt den som unik i sitt slag och ovärderlig för kunskap om den svenska emancipationsprocessen.²⁸ *Tidskrift för hemmet* är ett fascinerande forum eftersom kvinnor själva tog till pennan och skrev om sig själva, för sig själva. Vi idag skulle kalla det för att de uttryckte sina medborgligare rättigheter och att en identitetsutveckling tar plats som kommer att utvecklas till en organiserad kvinnorörelse som kämpade för medborgarskap, rösträtt och jämställdhet.

Tidskrift för hemmet, Dagny och Hertha

I studier om dessa tre tidskrifter, men ju som egentligen är en och samma finns det dock lite att finna om just ett rättighetsperspektiv i relation till det som skrevs och vilka följder deras retorik och diskurs har fått idag. Det är knappast ont om litteratur i relation till kvinnotidskrifter men mycket av litteraturen har fokuserat på den populärkulturella inriktningen av dessa tidningar, dock möjligen på grund av att de populärkulturella tidskrifterna var den största gruppen av tidskrifter.²⁹ Ett annat dominerande perspektiv är en historisk granskning där redogörelser av *Tidskrift för hemmet, Dagny och Hertha*, samt andra liknande tidskrifter, gör att tidskrifternas rättighetskamp eller uppkomst snarare skildras än analyseras.

Dock snuddar olika författare vid ämnet ett flertal gånger även om analysen av diskursen inte utvecklas.³⁰ Ett exempel på detta är Ulrika Holgerssons bok *Populärkul-*

²⁷ Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen. Historisk översikt*, Stockholm, 1933, s. 34.

²⁸ Inger Hammar, *Kvinnokall och kvinnosak – Några nedslag i 1800-talets debatt om genus, medborgarskap och offentlighet*, i Christina Florin och Lars Kvarnström (red), *Kvinnor på gränsen till medborgarskap*, Atlas, Stockholm, 2001, s. 129.

²⁹ Nordenstam, 2014, s. 11.

³⁰ För internationell litteratur om kvinnopress, som alla mer eller mindre snuddar vid en rättighetsdiskurs i relation till kvinnor men inte explicit har den som syfte, under århundradena se; Alison Adburgham, *Women in print – Writing Women & Women's magazines, from the restoration to the accession of Victoria*,

turen och klassamhället som ger ett djupdyk ner i *Svensk Damtidning*, en resa som tar läsaren över flera århundraden från idén om historiska identiteter till kvinnans placering i dessa kontexter.³¹ Holgersson rör sig hela tiden inom ramarna för vad som kan vara rättighetsproblematiker och går även in och diskuterar flera ämnen som klass och kön, men hennes fokus är aldrig att analysera en rättighetsdiskurs.

Ulla Manns är en av de forskare som uppmärksammat just *Tidskrift för hemmet*. Hon beskriver tidskriften som dedikerad till kvinnosaken.³² Även Anna Nordenstam poängterar tidskriftens ambition om intellektuell frihet.³³ Dock behandlar varken Manns eller Nordenstam hur den här diskursen formar kvinnans idé om sig själv, hur diskursen utvecklats och hur den påverkar oss idag. Deras syfte är något annat och därmed också deras fokus. Dock gränsar författarna till ämnet vid ett flertal gånger. Nordenstam skriver:

Kvinnor bör inte falla offer, som det står, för 'tankelättja' utan 'rycka upp' sig och läsa annat, mer allvarligt och djup litteratur som tager tanken i anspråk'. Det är vad Sophie Adlersparre förespråkar.³⁴

Manns skriver även hon:

Samtidigt bedyrade redaktörerna återkommande att gifta kvinnor ingalunda skulle komma att svika sina plikter som hustrur och mödrar. Tvärtom sökte man använda kvinnors uppfostrande uppgifter som argument för utökade utbildningsmöjligheter.³⁵

George Allen and Unwin Ltd, London, 1972; Lynne Attwood, *Creating the new soviet woman – Women's magazines as Engineers of female identity, 1922-53*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1999; Joke Hermes, *Reading women's magazines*, Polity Press, Cambridge, 1995; Kathryn Shevelow, *Women and print culture*, Routledge, London, 1989; Janice Winship, *Inside women's magazines*, Pandora Press, London, 1987.

³¹ Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2005.

³² Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen – Fredrika Bremer-förbundet 1884-1921*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag, 1997, s. 53-54.

³³ Nordenstam, 2000, s. 27.

³⁴ Nordenstam, 2014, s. 14.

³⁵ Manns, 1997, s. 54.

Båda citaten berör idén om hur kvinnor såg på sig själva genom att visa på vad de tyckte att de hade rätt till. Manns och Nordenstam återberättar detta men de placerar inte informationen i den rättighetskontext som är av intresse för denna studie.

Tidskrift för hemmet agerar faktiskt centralfigur i Inger Hammars bok *Emancipation och religion* (2001) som hanterar den svenska kvinnorörelsens debatter mellan åren 1860-1900 och hur den kristna hegemonin spelade roll. Hammar tar avstamp i de debatter som fördes i tidskriften och inkluderar därmed åsikter om kvinnors värde och roll utifrån ett intressant perspektiv.

Lina Samuelsson skriver i sin artikel om *Dagny*: ”Det är 2013 hundra år sedan det sista numret kom ut och ännu har den inte belysts i helfigur”.³⁶ Hon lyckas med att ge en insikt i tidskriftens fokusområden så som litteratur och särskilt dess relation till kvinnofrågor men hennes artikel har därmed ett litteraturvetenskapligt fokus. Birgitta Wistrand har ett liknande upplägg i hennes artikel *Hertha*. Det är en informationsrik text där *Herthas* stora och små frågor redogörs för, tidskriftens taktiker för att nå ut, dess opinionsbildande ambitioner och även hur tidskriften långsamt blev mindre och mindre.³⁷ Kvinnan står i fokus här eftersom det är en kvinnlig tidskrift men kvinnans placering i rättighetsdiskursens utformande återfinns inte.

Andra tidskrifter som liknar *Tidskrift för hemmet*, *Dagny* och *Hertha* är *Morgonbris* som däremot kopplats tydligare till en rättighetsdiskussion i litteraturen. Fokus är dock även i litteratur om andra liknande kvinnoemancipatoriska tidskrifter mer en skildring av rättighetskampen än en analys av rättighetsdiskursen och kvinnornas roll, vilket därmed tycks vara den övergripande fokusen i relation till dessa tidskrifter och inte endast i relation till *Tidskrift för hemmet*, *Dagny* och *Hertha*.³⁸

³⁶ Lina Samuelsson, *Dagny – en tidskrift för den nya dagens kvinna* i *Nya röster – Svenska kvinnotidskrifter under 150 år* red. av Anna Nordenstam, Gidlunds förlag, Möklinta, 2014, s. 20.

³⁷ Wistrand, 2014, s. 69-87.

³⁸ För mer litteratur om olika opinionsbildande kvinnotidskrifter i Sverige runt 1800-talets slut och 1900-talets början, se: Cecilia af Jochnick, *Att göra Kvinnor synliga – historien om en tidning*, Kvinnosyn Förlag, Väse, 1995; Eva Ekstrand, *Kaj Anderssons Morgonbris – Kvinnopress, trettioal och längtan efter fri tid*, Institutionen för Kultur och medier, Umeå Universitet, Umeå, 2007; Ulrika Knutson, *Kvinnor på gränsen till genombrott: gruppträtt av Tidevarvets kvinnor*, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2004; Gunnel Weidel Randver, *Tidskriften Framåt: kvinnors kamp för det fria ordet*, Rundqvist, Göteborg 1985.

En lucka med plats för något nytt

Ingen har ännu tittat på tidskriften ur ett människorättsligt perspektiv. Det jag anser saknas är en analys av kvinnans inflytande och skapande av rättighetsdiskursen som ju är en konsekvens av att kvinnor nu själva driver debatt i egna forum. Nordenstam skriver även hon hur just denna tidskrift är ett relativt utforskat område. Både för att formen av tidskrifter är mindre känd, för att materialet länge varit otillgängligt och för att tidskriften främst lockat till sig litteraturforskare som fokuserat på de skönlitterära bidrag som finns att finna i *Tidskrift för hemmet*.³⁹

³⁹ Nordenstam, 2000, s. 12-13.

3 Kvinnan och 1800-talet

I en ambition att försöka förstå vilken kontext *Tidskrift för hemmet* skrev in sig i är det av stor vikt att förstå vilken situation 1800-tals kvinnan kom från och hur den utvecklats sig kring åren för tidskriftens grundande. 1800-talet kom att vara en tid där kvinnorörelsen finner sina rötter, från att vara nästintill icke-existerande till att bli en kraft att räkna med. En viss hegemoni samt vissa influenser och uppfattningar är särskilt viktiga för 1800-talet och för kvinnans situation. Dessa har jag därmed tänkt redogöra för i en ambition att skapa en god förkunskap.

3.1 Det offentliga rummet och medborgarskapet

Medborgaren

Att vara medborgare kan beskrivas att som individ ha en juridisk och social relation med staten. En relation som innefattar rättigheter och skyldigheter, en ömsesidig relation där det ena ger det andra. Individen lyder staten, staten skyddar individen. Medborgarskapet har dock inga fasta gränser för vad det exakt måste innebära och begreppet har skiftat i betydelse under århundraden. Begreppet medborgarskaps moderna betydelse började användas i Sverige på 1700-talet i samband med upplysningstiden och de amerikanska och franska rättighetsförklaringarna. Det grodde i idén om medborgare en ambition att fostra folket att gå i statens led och känna gemenskap till staten men även till varandra. Nationalismen uppstod under 1800-talet och medborgaren var en given del av nationen. I konceptet medborgare finns det därmed även ett forfarande av identitet som då skulle samklinga med statens visioner.⁴⁰

Vad som dock var klart för kvinnorna under dessa århundraden, och vad som är uppenbart för genusforskare idag, är att idén om medborgaren inte var universell som den

⁴⁰ Christina Florin och Lars Kvarnström, (även red) *Kvinnor på gränsen till medborgarskap – Genus, politik och offentlighet*, i kapitlet *Kvinnor på gränsen till medborgarskap*, Atlas, Stockholm, 2001 s. 13-15.

påstod sig vara. Den var tydligt skapad ur ett manligt perspektiv vilket syntes tydligt när medborgaren blev praktik. Kvinnors rättigheter var ytterst begränsade, främst bestod hennes relation med staten och samhället av skyldigheter.⁴¹ Victor Lundberg beskriver den feministiska och postkoloniala kritiken, och hur kriterierna för en medborgare under 1800-talet egentligen vilade på ”skillnadsskapande kategorier och (re)producerade koloniala föreställningar i förening med genusrelaterade stereotyper”.⁴² Idén om medborgaren förstärkte därmed könsrollerna och kvinnans placering i den så kallade privata sfären.

Därmed, att få tala för sig och driva egna frågor var en typisk manlig kapacitet som positionerade honom som medborgare. Vilket sätter perspektiv på vad Adlersparre och Olivecrona gjorde när de startade *Tidskrift för hemmet*.⁴³

Det offentliga rummet

Den offentliga kvinnan vid 1850-talets mitt var inte vad vi skulle föreställa oss idag, till exempel en minister eller en kändis. En offentlig kvinna var arbetarklassens kvinnor så som tvätterskor eller anställda vid barer, fattiga lösdrivande kvinnor och prostituerade. Inger Hammar skriver ”[...] för flertalet kvinnor gällde att de kunde misstänkliggöras med sexuella implikationer om de utan förbehåll vistades i det offentliga rummet. Så kunde den ’offentliga kvinnan’ tolkas som liktydig med en prostituerad/fallen kvinna”.⁴⁴ Att vara en del av offentligheten var därmed något som var starkt förknippat med mannen. Restriktioner kring kvinnan gjorde att det ibland räckte med att hon befann sig ute på en gata eller torg utan anledning för att hon skulle bli misstänkliggjord med sexuella anklagelser.⁴⁵

Den kristna idén om sexualitet formade samhällets; en hegemonisk, heterosexuell, monogam parrelation inom äktenskapet var inte bara idealet utan essentiellt för samhällsordningen. Österberg skriver: ”[...] detta skapade samtidigt brottslingar av vanliga kvinnor som prövade att ligga med män trots att de enligt samhällsmoralen inte borde

⁴¹ Florin och Kvarnström, 2001, s. 17-18.

⁴² Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot - betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887-1907*, h-ström – Text & Kultur, 2007, s. 259.

⁴³ Florin och Kvarnström, 2001, s. 21.

⁴⁴ Hammar, 1999, s. 11.

⁴⁵ Inger Hammar, *Alma Maters sedliga döttrar – Kvinnornas intåg på den akademiska arenan i Rummet vidgas – Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*, Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg (red), Atlantis AB, Stockholm, 2002, s. 134.

göra det”.⁴⁶ Vad som främst gjort kvinnor till brottslingar har varit just samhällets regler och lagar för sexualitet.⁴⁷

Att vara en del av offentligheten, att kringgå reglerna kring kvinnans synlighet, fanns det dock olika taktiker för. Hammar framhäver i sin artikel ”*Alma Maters* sedliga döttrar” en forskning som visar att individuella kvinnor hade möjligheter att kringgå de normativa regler som stängde ute henne från det offentliga livet. Genom att engagera sig i vad Hammar kallar för ”gränslandet mellan de båda sfärerna”, det vill säga engagera sig i filantropi, kultur och pedagogik, kunde kvinnor ta plats i den manliga offentliga sfären. Detta för att kvinnans roll inom hemmet kunde liknas till uppgifterna inom välgörenhet.⁴⁸

3.2 Religion

I 1800-talets Sverige var den kristna hegemonin tydlig, även i religion till genus, vilket innebär att kristendomens syn på kvinnan präglade samhällets. Även om protestantismen inte stöttade idén om kvinnan som mindre andlig eller som representant för köttets svagheter, så var det praktiska utfallet inte mycket annorlunda. Luther må ha brutit med den katolska idén om sexualitet som förkastelsegrund, men han hade istället andra föreställningar om kvinnan som bidrog till hennes subordination i relation till mannen som grundade sig i skapelseberättelsen. Att kvinnan blev lurad av ormen var ett tecken på intellektuell svaghet och begränsad tankeförmåga – någonting som berättigade mannens förmyndarroll och exkluderingen av kvinnan i andliga och högre intellektuella kretsar. Den här förståelsen befäste även kvinnans koppling till hemmet. Denna förståelse om religion och genus var högst närvarande långt in på 1800-talet och det var därmed i denna kvinnoroll som kvinnorna på *Tidskrift för hemmet* befann sig i.⁴⁹

Strömningar som öppnade upp för nya tolkningar av kvinnans roll i samhället gick hand i hand med de nya historie-kritiska åskådningar som grodde under 1800-talet. Bi-

⁴⁶ Eva Österberg, *Det låsta rummet – Kvinnornas farlighet och samhällets rädsla i Rummet vidgas – Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*, Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg (red), Atlantis AB, Stockholm, 2002, s. 107.

⁴⁷ Österberg, 2002, s. 106.

⁴⁸ Hammar, 2002, s 134.

⁴⁹ Hammar, 2002, s. 129-130.

belns totalitära makt kommer att försvagas när den bokstavliga tolkningen för Bibeln fick ge vika för en mer ifrågasättande, friare tolkning av dess läror. De mer kritiska tolkningarna som började gro under 1800-talet ska inte misstas för 2010-talets uppsjö av olika tolkningar men det fanns nog med utrymme för att våga ifrågasätta könsrollerna destinerade karaktär.⁵⁰

Med det sagt fanns det fortfarande strömningar som försökte befästa genusrollerna. Teologin förlorade lite av sin tyngd när vetenskapen blev en kraft att räkna med men det innebar inte att åsikterna skilde sig. Under mitten av 1800-talet sprang det fram ny forskning som bekräftade att kvinnans psyke var svagare än mannens och att kvinnan rent av kunde få hälsofarliga effekter av att studera. Som pricken över i:et i detta resonemang hävdades det att effekterna kunde vara så illa att de blev ett hinder för moderskapet. Därmed blev akademiska studier inte bara ett hot mot den enskilda kvinnan, utan mot hela samhället.⁵¹

Under tidens gång skulle dock praktiken bevisa detta fel och emancipationsprocessen för kvinnor utvecklades framåt. Dock var till och med ordet emancipation ett problem eftersom ordet var väldigt betydelsefullt inom den kristna tron där den speglade Kristus offergärning som befriade människan från synd. Att kvinnor nu använde ordet för att beskriva en specifik frigörelse för dem ansågs som kritik mot denna dogm. Med andra ord var emancipationsretoriken begränsad och krävde hjälp från andra taktiker, bland annat blev den individualistiska medvetenheten därmed en tacksam influens i samhället. Hammar skriver: ”Medvetenheten om att om att individstatus inte kunde uppnås så länge kvinnorna saknade bildning blev en sporre i frigörelsekampen”⁵² och därmed blev utbildning av högsta prioritet för kvinnor och också deras väg in i det offentliga rummet.⁵³

För de första kvinnorrättskämparna under 1800-talet blev därmed målet att omdefiniera offentlighetsbegreppet utan att utmana den kristna föreställningen om genus och ordning.⁵⁴ Fredrika Bremer var en av dessa pionjärer under 1800-talet och hon var även skribent vid *Tidskrift för hemmet*. För Bremer, och för den stora majoriteten kvinnorrättskämpar, var kristendomen inte en plattform att tvingas använda sig av utan den

⁵⁰ Inger Hammar, 2001, s. 121-122.

⁵¹ Hammar, 2002, s. 134-135.

⁵² Hammar, 2002, s. 137.

⁵³ Hammar, 2002, s. 136-137.

⁵⁴ Hammar, 1999, s. 22, 25, 32.

kristna världsbilden var den egna världsbilden. För Bremer var kristendomen förutsättningen för kvinnans frigörelse även om det också var av hennes åsikt att teologiska traditionen och samhället ”hade stympat kvinnans kallelsegärning genom att främst ge prioritet åt maka-och modersrollen”.⁵⁵

3.3 Klass

Klassens betydelse

Det går inte att tala om kvinnorörelsens förkämpar och medborgarskapets förhistoria utan att ta hänsyn till klass. Adlersparre och Olivecrona, de första redaktörerna och grundarna till *Tidskrift för hemmet* föddes in i ett Sverige där de fyra stånden fortfarande var samhällets grund. De tillhörde adeln, den mest privilegierade klassen tillsammans med prästerna, vilket innebar att de hade tillgång till både pengar, utbildning och fritid. Denna trio av ting var grunden för möjligheten att engagera sig i kvinnors position i samhället.

Klassens betydelse kan exemplifieras genom att ogifta kvinnor med egen förmögenhet eller hög inkomst fick kommunal rösträtt redan år 1862, det vill säga femtio år innan allmän rösträtt infördes för män. Dessa kvinnor hade därmed mer möjlighet att påverka offentligheten och sitt eget närsamhälle i större grad än majoriteten av männen från de lägre klasserna, trots att de varken var män eller ansågs medborgare.⁵⁶ Florin och Kvarnström sammanfattar att ”Klasstillhörigheten, oavsett kön, var således länge avgörande för tillträdet till den politiska offentligheten och medborgarskapet, alldeles oavsett vem eller vilka som formellt omfattades av detta”.⁵⁷

Dock innebar inte detta att kvinnorna, även om de tillhörde en högre klass, var fria eller åtnjöt självklara fördelar. Fördelar vissa kvinnor inom den högre klassen hade tillgång till var på individnivå. Steinrud skriver i sin bok *Den dolda offentligheten*: ”Självklart förhöll sig inte alla samhällsskikt på samma sätt till det offentliga och det privata

⁵⁵ Hammar, 2001, s. 124.

⁵⁶ Florin och Kvarnström, 2001, s. 33.

⁵⁷ Florin och Kvarnström, 2001, s. 34.

men det finns likheter, fler likheter mellan kvinnor av olika klass än män och kvinnor inom samma klass”.⁵⁸

Arenor och beroendeförhållande

Dygd och ära var stora komponenter i 1800-talets samhälle och både mannen och kvinnan hade del i att upprätthålla denna ära. Kvinnornas status var hela tiden beroende av en man. Medan mäns sociala status hängde på hans yrke hängde kvinnans på hennes civilstånd. Steinrud beskriver även hur en gift kvinna ovillkorligen hade en högre status än en ogift.⁵⁹ Männen hade sin primära roll ute i offentligheten via främst sitt yrke medan kvinnans arena var hemmet. Det är därmed lätt att föreställa sig att männen och kvinnorna aldrig delade samma fysiska utrymme när man talar om den privata sfären som kvinnans och den offentliga som mannens. Detta är sant på en viss nivå men innehåller naturligtvis undantag beroende på klass.

För de högre klassernas kvinnor var hemmet inte bara till för familjen utan var en social plats. Via bjudningar, övernattningar och baler interagerade könen med varandra. Fruarnas roll i sina makars affärliv var därför både viktig och synlig.⁶⁰ För de lägre klassernas kvinnor var interaktionen med männen annorlunda men synlig likaså; hon träffade förmannen på fabriken, ägaren för handelsbutiken, de manliga grannarna, tiggaren på gatan, och många fler.

Kvinnorättskämparna och intersektionalitet

De tidiga kvinnorättskämparna under 1800-talets mitt var nästintill uteslutande från den högre samhällsklassen och de var enbart vita. Dessa kvinnor har därmed i efterhand fått utstå mycket kritik för att inte ha speglat den allmänna kvinnan, det vill säga kvinnorna från de lägre samhällsklasserna eller kvinnor av annan etnicitet. Det finns dock en anledning till att det var just adelskvinnan, och senare kvinnor från den högre medelklassen, som var de kvinnor att lyfta frågan om kvinnors rätt i samhället.

Medan kvinnor av de lägre samhällsklasserna arbetade långa dagar för tak över huvudet och mat på bordet hade adelskvinnan en annan dag framför sig. Nog för att hon

⁵⁸ Maria Steinrud, *Den dolda offentligheten – Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2008, s. 213.

⁵⁹ Steinrud, 2008, s. 221; Österberg, 2002, s. 97.

⁶⁰ Steinrud, 2008, s. 212-219.

hade viktiga och svåra uppgifter när det kom till socialt nätverkande och skötandet av ibland väldigt stora ägor och personal, men hon hade även tid över som kunde spenderas till att reflektera över sin livssituation. Hon hade ofta tillgång till en, visserligen begränsad, utbildning samt annan läsning och socialt umgänge för utbyte av åsikter. Adelskvinnan var dessutom begränsad till hemmet i mycket större utsträckning än arbetarkvinnan då hennes roll som husfru placerade henne i hemmet och hennes roll som kvinna gjorde hennes synlighet i offentligheten utan anledning oanständig. Dessa olika komponenter gjorde att adelskvinnan både hade möjlighet, tid och anledning att protestera mot de strukturer som begränsade henne från fria val och fria möjligheter.

4 Genus, historia och att läsa det

Teorin och metoden i denna avhandling delar ett gemensamt syfte: att befria något från något. Scotts teori handlar om att befria kvinnan från de maktstrukturer som placerar henne i bakgrunden av sin egen historia. Jordheims metod handlar om att befria språket i historien från nutidens referensramar. Bådas syften är att göra språket eller kvinnan rättvisa.

Scotts teori *Gender – a useful category of historical analysis* kommer användas som en fruktbar historisk kategori att se materialet igenom. Genom henne förstås de maktstrukturer som påverkar samhällets konstruktion, och hur denna exkluderar och inkluderar könen i olika avseenden, samt, naturligtvis, hur tidskriften hanterar dessa givna omständigheter. Jordheims *Läsningens vetenskap* kommer att vara inspiration till studiens metod. För att bena ut de olika rättighetsdiskussioner som förs i materialet måste vi ta fäste på olika aspekter inom dem; begreppen som används, argumenten som förs och placeringarna av dessa i sin samtida kontext.

För att få en grundligare förståelse för teorin och metoden kommer vi göra en fördjupning i respektive delar.

4.1 Användbar historisk analys av genus

Genusinriktad historietolkning

Scott beskriver i sin bok *The fantasy of feminist theory* den spända relation som existerar mellan feminism och historia. Feminismen försöker tänja på de ortodoxa gränserna medan historien som vetenskap begränsar vad vi kan acceptera som kunskap. Scott menar dock att relationen mellan de två är en form av beroendeförhållande; utan de disciplinära gränserna för hur vi kan förstå historia kan det inte finnas någon feministisk

historia, samtidigt som feminismen tillför det kritiska perspektivet till förståelsen om makt och genus i historien.⁶¹

Scott identifierar det positiva med kvinnors historia och den feministiska historietolkningen som fört fram den. Det nya perspektivet med kvinnan i historien föddes under 1960-1970-talen då historieskrivningen i allmänhet förändrades. Istället för ett ensidigt fokus på samhällets elit inkluderas plötsligt allmänheten och den bredd av erfarenheter detta innebär.⁶² Under 1980-talet hade dock kvinnans historieforskning avgränsat sig och genusforskning hade uppkommit. Genusforskningen inkluderade både män och kvinnor, och dess dubbla perspektiv innebär ett ökat fokus på ideologier, normer, och symboliska system som skapare av identiteter och påverkare av sociala institutioner och relationer.⁶³ Scott skriver att den utbytbarhet som finns mellan begreppen kvinnor och genus indikerar att forskning om kvinnor nödvändigtvis också är forskning om män – inget av de två könen har verkat i isolation från den andre.⁶⁴

Genus per definition, skriver Scott, innebär ett avståndstagande från den biologiska bestämmelsen av kön. Istället förstås genus som en social kategori som läggs på en sexualiserad kropp.⁶⁵ Denna förståelse överensstämmer med andra genusforskare och har länge utgjort en fundamental del i feministiska teorier.⁶⁶

Denna förståelse av kön som konstruerat har spelat stor roll i genushistoria då den inte bara förändrar könsroller utan också hur maktsystem är uppbyggda. Scott gör det till en av sina större poänger att genus och dess maktstrukturer inte bara återfinns i personliga relationer utan också hos större institutioner.⁶⁷

Kent behandlar i sin bok även den kritik som finns mot användandet av genus istället för kvinna; att inkludering av män återigen skulle innebära exkluderingen av kvinnor, samt att ett fokus på språk och diskurs tar bort fokus från materialet och de riktiga kvin-

⁶¹ Joan W Scott, *The fantasy of feminist history*, Duke University Press, London, 2011 s. 41.

⁶² Susan Kingsley Kent, *Gender and history*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012, s. 50.

⁶³ Kathleen Canning, *Gender history in praxis: historical perspectives on bodies, class and citizenship*, Cornell University Press, New York, 2006, s. 6.

⁶⁴ Joan W Scott, *Gender and the politics of history*, Columbia University Press, New York, 1988, s. 32.

⁶⁵ Scott, 1988, s. 32.

⁶⁶ För annan forskning som visar detta se till exempel: Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity*, Routledge, Chapman & Hall Inc., New York, 1990; Anne Fausto-Sterling, *Sexing the body: gender politics and the construction of sexuality* (1.ed.), Basic Books, New York, 2000; Monique Wittig, *One is not born a woman* (1981), *Feminist theory reader: global and local perspectives* edited by McCann, Carole och Kim, Seung-Kyung, Routledge, New York, 2013.

⁶⁷ Scott, 1988, s. 43-44.

nornas åstadkommande i historien.⁶⁸ Att använda genus som kategori, som vår valda teori gör, innebär dock en öppning till fler möjligheter än den stänger. Sue Morgan beskriver den globala expansion av forskning som skett under de senaste 25 åren och skriver: "Where 'feminism' has been signalled as representative of the hegemony of western intellectual discourse, for example, 'gender' has provided a more immediate and productive theoretical approach to recovering women's past and for analysing the relations between women and men."⁶⁹

Scott menar att det ännu inte finns ett konkret konstruerat sätt för att analysera genus i historien. Hon identifierar feministers problem; att kombinera teori och historia på ett sätt som placerar kvinnan i redan existerande sociala relationer och händelser.⁷⁰

Scotts definition av genus

Hennes egen definition av genus är tudelad: 1. Genus är ett grundläggande element i sociala relationer baserat på uppfattade skillnader mellan könen. 2. Genus är det primära sättet att signalera relationer av makt. Denna definition inkluderar fyra olika element som tillsammans skapar idén om genus.

1. Kulturellt tillgängliga symboler som agerar gränser för hur könet metaforiskt uppfattas. Ofta är dessa symboler motstridiga. Exempel är Maria och Eva.

2. Normativa koncept används för att tolka meningen bakom symbolerna. Dessa koncept återfinns inom bland annat religion, utbildning, lag, politiska doktriner, med mera, och tar ofta former av fixerade binära oppositioner som försöker förklara manligt och kvinnligt. Dessa koncept, eller normativa sanningar, är beroende av begränsandet av konkurrerande alternativ som utmanar dem. Historien skrivs ofta som om dessa normativa sanningar vore resultat av en social konsensus och inte konflikt.

3. Genus finns inte endast inom hushållet, personliga relationer eller den så kallade privata sfären, utan återfinns även inom näringsliv, utbildning och statsskick. Genus är konstruerat genom personliga relationer men även inom ekonomin och styrelseformer trots att dessa senare områden tycks verka oberoende av personliga relationer.

⁶⁸ Kent, 2012, s. 71-75.

⁶⁹ Sue Morgan (även red.), *Writing feminist history; theoretical debates and critical practises in The feminist history reader*, Routledge, London, 2006, s. 11.

⁷⁰ Scott, 1988, s. 41-42.

4. Identitet är subjektiv. Historiker måste undersöka hur könsidentiteter är subjektivt konstruerade och koppla sina fynd till en bredd av aktiviteter så som sociala organisationer och historiskt specifikt kulturella representationer.

Ingen av dessa element opererar ensam även om de heller inte är samma sak.⁷¹

Genus och makt sitter i ett träd...

Genus är inte bara en fråga om kön utan om makt. Scott skriver att genus är det primära sättet att signalera makt. Hennes egen förståelse är att genus tar del i även stora samhällsområden som ekonomi, statskick och utbildning. Den maktordning som vi har är beroende på en viss förståelse av genus. För att den här förståelsen ska kunna operera utan hot måste den fixeras i något som tycks finnas utom människans konstruktion, som en del av en gudomlig, rätt ordning. Scott förklarar att det är på det sättet: "[...] the binary opposition and the social process of gender relationships both became part of the meaning of power itself; to question or alter any aspect threatens the entire system."⁷² Eftersom att kontrollera kvinnor inte innebär någon materiell eller annan vinning för staten så kan den faktiska kontrollen och det faktiska förtrycket endast härstamma från en sak: makt. Genus är med andra ord ett lämpligt perspektiv att kritisera maktförhållandet som har existerat och som fortfarande existerar i samhällen.⁷³

Det är på det sättet som Scott förstår genus: som något konstruerat för att upprätthålla ett maktsystem. Hon skriver förtydligande att: "Gender is one of the recurrent references by which political power have been conceived, legitimated, and critized. It refers to but also establishes the meaning of the female/male opposition."⁷⁴

Genom att tvinga oss själva att ifrågasätta hur kön och makt är konstruerade, och även besvara det, så kommer vi att avslöja en historia som ger oss nya perspektiv på gamla frågor, göra kvinnor till aktörer i historien och ta avstånd från begränsade binära förståelse av kön. Scott förklarar detta som att en ny historia kommer att nystas upp och öppna möjligheter till nya strategier både till nuet och framtiden.⁷⁵ I denna studie kom-

⁷¹ Joan W. Scott, *Gender: a useful category of historical analysis*, *The American historical review.*, 91(1986):5, s. 1053-1075, 1986, s. 1067-1069.

⁷² Scott, 1986, s. 1073.

⁷³ Scott, 1986, s. 1070, 1072.

⁷⁴ Scott, 1985, s. 1073.

⁷⁵ Scott, 1986, s. 1074-1075.

mer denna teori att placeras på materialet och det samhälle som tidskriften befinner sig i.

4.2 En ny filologi

Filologi som begrepp översätts till ”kärleken till ord” och fokuserar just på språkets väg in till förståelsen av kulturhistoriska förhållanden. Jordheim själv beskriver hur filologin kombinerar historia, litteraturvetenskap och lingvistik, och samlar dessa kring språket.⁷⁶

Språket är inget ’överhistoriskt’ medium som flyter fritt mellan historiska kontexter och epoker. Det är en aggregation av andra människors och andra tiders definitions- och användningssätt. Förutom *ord* och *betydelser* så rymmer språket även *krafter* och *handlingar*. Därför är det aldrig neutralt, utan partiskt. Aldrig genomskinligt, utan överlagrat. Att läsa innebär – kanske mer än något annat – att utsätta sig för språkets historicitet, att vi verkligen inser att texten talar till oss från en tid som är helt olik vår egen.⁷⁷

Citatet säger oss att tala och att skriva också är att handla, men att handlingen är unik för sin historiska kontext. Språket och historien går hand i hand då en texttolkning också måste vara en historietolkning. Det är just därför som Jordheim använder sig av Reinhart Koselleck, Michel Foucault och Quentin Skinner i sin ambition att skapa en ny filologi: han menar att dem i sina reflektioner om språk och text alla gör detta i relation till historien.⁷⁸ Vad som är dock viktigt att komma ihåg är att ambitionen *inte* är att visa hur dessa tre är utbytbara mot varandra utan hur de tre anses ha vissa metodologiska likheter som snarare *kompletterar* varandra.⁷⁹ Det är denna kombination av metodologiska insikter till språket i historien som är av intresse för den här studien, och nedan kommer jag redogöra för vilka och varför.

Dessa tre tänkare har många olikheter men framförallt en stor likhet: de försöker alla tre förstå historiens komplexitet när vi ser den från vårt nutida perspektiv. Alla tre efter-

⁷⁶ Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, Anthropos, Gråbo, 2003, s 19-21.

⁷⁷ Jordheim, 2003, s. 17.

⁷⁸ Jordheim, 2003, s. 138-139.

⁷⁹ Jordheim, 2003, s. 153-154.

strävar efter att nysta ut den historiska autenticiteten genom att referera till ett fält mellan språk och historia. Dessutom hänvisar de alla tre till samma form av händelse i sina undersökningar, det vill säga den som inte går att beskriva förrän händelsen sätts in sin historiska kontext.⁸⁰ Den historiska kontexten kommer därmed att vara central – det krävs en kontextualiserad inblick i århundrandet.

Ett begrepps betydelse är inte fixerat eller dess användning inte statiskt. Snarare är risken att det kan bli en tävlan kring vem det är som får lov att bestämma dess betydelse och olika användningar gör att detta förändras.⁸¹ Hur tidskriften använder vissa begrepp och om begreppen används på olika sätt under årtiondets gång är därmed centralt för att förstå vilka processer som undergår och vilka förändringar som sker.

Begreppen cirkulerar dock inuti större diskursiva sammanhang, så som ideologier, moraliska system eller vetenskaper som präglar användningen av dem. Eftersom de större diskursiva sammanhangen är präglade av sin samtids influenser blir de historiska dokumenten en möjlighet att förstå ”sanningen” om historien. För att uppnå detta är det viktigt att inte flytta utsagan från sin historiska egenart och de kontexter som omger den eftersom det vore att reducera den till något den inte är.⁸² Ett större perspektiv är även det centralt för att förstå de procedurer och system som möjliggör (eller omöjliggör texten) eftersom ingenting kan undgå att vara en del av historien.⁸³

Den som har skrivit materialet är dock inte att glömma. Att tala är att handla, att yttra sig är en talehandling. Vartenda man eller kvinna som yttrar sig försöker att åstadkomma något inom en given kontext. För att vi ska kunna förstå vad det är de vill ha sagt så måste vi förstå kontexten.⁸⁴ Uttrycket att ”gå baklänges in på slagfältet” innebär att en person medvetet använder begrepp på ett successivt annorlunda sätt för ett förändra dess betydelse.⁸⁵ Därmed blir aktören också central.

Dessa tre olika perspektiv kommer att användas i undersökningen med ambitionen att på ett rättvist sätt förstå den historiska kontext materialet befinner sig i.

⁸⁰ Jordheim, 2003, s. 130.

⁸¹ Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia – Om historiska tiders semantik*, Daidalos AB, Göteborg, 2004, s. 161-162.

⁸² Jordheim, 2003, s. 201-202; Chris Horrocks, Richard Appignanesi och Zoran Jevtic, *Introducing Foucault*, Icon Books, Cambridge, 2004, s. 87.

⁸³ Jordheim, 2003, s. 208, 246-247; Michel Foucault, *The order of things; An archaeology of the human sciences* (edited by R.D. Laing), Pantheon Books, New York, 1970, s. 370-371.

⁸⁴ Jordheim, 2003, s. 146, 208, 218, 233.

⁸⁵ Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, 2002, Cambridge university Press, Cambridge, s. 149-150.

5 *Tidskrift för hemmet* under lupp

I det här kapitlet kommer själva undersökningen av materialet att göras. *Tidskrift för hemmet* kommer att granskas år för år, för att sedan analyseras tematiskt i kapitel 6. Det är årtiondets händelserika utveckling i rättighetsdiskursen som gör den kronologiska undersökningen relevant. Den utveckling som sker under dessa tio år lägger även grunden för framtida decenniers diskurs, vilket gör detta decenniet särskilt formativt. Citaten väljs ut baserat på huruvida de talar till de metodiska avgränsningarna, huvudfrågan eller någon av arbetsfrågorna.

I kapitel 6 kommer de olika tematiker som varit framträdande under den kronologiska undersökningen att identifieras och diskuteras. Fokus kommer, som skrivit, att ligga på diskursen kring jämlikhet, rättigheter och medborgarskap så som den diskuteras och analyseras i sitt 1800-talsforum.

5.1 År för år

1859

Det intellektuella uppfostrandet står högt i fokus under hela decenniet, och redan även i detta första nummer. Frågan om kvinnans utbildning, eller ”själens intellektuella utbildning”, får i detta nummer en hel uppsats tillägnad sig. År 1842 grundades folkskolan som gav både pojkar och flickor tillträde till grundläggande undervisning, men, som de själva skriver, ”dörrarne till det allraheligaste söker man ännu omsorgsfullt tillsluta”.⁸⁶

Kvinnor har med andra ord inte åtkomst till de högre läroverken och inte heller kan de avlägga akademisk examen.⁸⁷ I *Tidskrift för hemmet* noterar man även att flickans utbildning är alldeles för beroende av modet än någonting annat.⁸⁸ Det är just tillgång

⁸⁶ År 1859, nummer 1, s. 7-8 (från och med nu år:nummer, sida)

⁸⁷ Christina Florin, *Kampen om kunskapen*, Göteborgs universitets hemsida, 2010, hämtad 2015-12-28.

⁸⁸ 1859:3, s. 187.

till den mer avancerade utbildningen som kommer prägla kvinnorrättskampen särskilt under detta decennium.

Just denna exkludering från den mer avancerade och breda utbildning menar skribenterna vid *Tidskrift för hemmet* inte bara hämmar kvinnor på en individuell nivå utan även samhället i stort. De skriver: ”På den ändamålsenliga utvecklingen af de själsförmögenheter, hvarmed Skaparen begåfvat henne, beror sålunda ej blott hennes egen sällhet och hennes omgifnings trefnad, men äfven kommande generationers välfärd.”⁸⁹ De beskriver hur kvinnan som uppfostrarinna av dagens barn, därmed samhällets framtid, måste få de intellektuella medel hon förtjänar för att på ett riktigt sätt kunna uppfostra. Därmed, om det är något som bör fruktas, enligt *Tidskrift för hemmet*, så är det okunnigheten. De målar därmed upp en bild av den utbildade kvinnan och hennes hyllade okunnighet i ordalag som knappast signalerar beundran:

En tanklös, fåfång, själsful qvinna, med tom hjerna och tomt hjerta, är ej värdig att blifva mor. Att föreställa sig det en flicka eller hustru är mera qvinlig för det hon är tanklös, okunnig, svag och sjuklig, är orimligt. Ju rikare och sannare hennes natur blifvit utvecklad, desto mer sannt qvinlig blir hon också.⁹⁰

[...] ty mängden betraktar ett *lärdt* fruntimmer som ett oting i skapelsen och hyser otvifvelaktigt långt större aktning för de okunnigaste och mest vardagliga bland ’de täckta könet’, än för dem, man hedrar med ofvannämnde epithet.⁹¹

Citaten ger en bild av både samhällets idealkvinna och *Tidskrift för hemmets* idealkvinna. De två idealen skiljer sig naturligtvis åt men skillnaderna är inte mer överväldigande än likheterna. Det finns fortfarande en allmän konsensus kring kvinnans roll som moralens väktare och hemmets hjärta där kristendomens värdegrunder agerar pekpinne. Till exempel: ”Låt qvinnan känna ansvarigheten af den rôle naturen tilldelat

⁸⁹ 1859:1, s. 10.

⁹⁰ 1859:2, s. 99.

⁹¹ 1859:3, s. 190.

henne i det stora samhället, och hon skall så mycket bättre veta fylla sina pligter i det lilla samhället – hemmet.”⁹² och

Många hafva förlöjligt och förlöjligen ännu det påståendet att alla yrken borde upplåtas åt kvinnor så väl som åt män och tala om orimligheten, att kvinnor skola bekläda embeten, gå i krig, eller fara till sjöss, såsom militärer; blanda sig i det politiska lifvet eller intaga juristernas plats. Sådant hafva vi icke heller påstått. Det är föga troligt att kvinnan skulle välja sådana yrken; hon skall otvifvelaktigt föredraga det ädlare arbetet, som innebär någonting harmonierande med hennes egen natur.⁹³

Båda dessa citat illustrerar hur synen på kvinnans mer okonventionella roll fortfarande håller sig inom religiösa och könsdikterade ramar.

Eftersom kvinnans syn på sig själv står i nära relation till sin roll i samhället står den därmed i nära relation till mannen. Därför innebär ambitionen att expandera kvinnans roll i samhället en förändring i kvinnans relation till mannen. Detta exemplifieras till exempel genom följande citat: ”Men vi önska på det varmaste, att kvinnorna icke må göra kärleken till mannen till sitt lufs *enda* uppgift.”⁹⁴ Samt: ”Kvinnorna måste, såsom varande Guds barn, fostras till arbete. De få ej hafva mannen till sin Gud; de får ej tro att deras *första* pligt är mot någon mensklig varelse.”⁹⁵ Viktigt att poängtera är att kvinnorna på inget sätt ifrågasätter att mannen är en uppgift och plikt utan de uppmärksammar bara att mannen inte är den enda. Tidskriften propagerar även kärlek som grunden till all äktenskap. De argumenterar starkt emot att kvinnan tvingas göra äktenskapet till ett jobb:

Fäder hafva ingen rättighet att på andra män kasta bördan af sina döttrars uppehälle. Det nedsätter kvinnans värdighet. Den dygdiga unga damen låter ofta utan kärlek köpa sig af en man, mot vilkor att erhålla en mer eller mindre lysande samhällsställning och att blifva försörjd för lifstiden. Den fallna kvinnan säljer sig för födan eller för ett grannt smycke. I båda fallen

⁹² 1859:2, s. 98.

⁹³ 1859:2, s. 108.

⁹⁴ 1859:2, s. 95.

⁹⁵ 1859:2, s. 93.

ligger en förnedring, som har sitt ursprung i det arbetslösa lif, hvartill kvinnan uppfostras.⁹⁶

Det arbetslösa livet som kvinnan uppfostras till är en fara även för hennes möjligheter till medborgarskap. Tidskriften skriver att medborgarrätten är något som köps genom att vara verksam och bidra till samhället. Om kvinnorna inte tillåts vara verksamma är det svårt att bli ansedd en medborgare.⁹⁷

Tonen under detta första år varierar friskt mellan positiva uppmuntringar och nedlåtande gliringar. Vi lämnar år 1859 med detta citat från det tredje numret vars karaktär är av den frustrerat anmärkande typen och som tydligt illustrerar dessa kvinnors inställning till argumentet att kvinnan mår bättre i okunskap.

Det förefaller oss nemligen såsom en orättvisa af den ena hälften av människoslägtet emot den andra, såsom en synd af qvinnan emot sig sjelf, när vi, vare sig af man eller qvinna, höra det påståendet, att qvinnan är vida lyckligare i sin okunnighet, än när hon är i besittning af en högre själsodling. Dylika yttranden synes oss innebära ungefär lika mycken öfvertygelse och sanning, som den rikes pris af fattigdomens lycka, som slafegarens försäkran, att slafvens ställning är vid afundsvärdare och sorglösare än hans egen.⁹⁸

1860

Uppfostran både för kvinnor och av kvinnor är ett tema som genomgår hela decenniet. Flickor måste uppfostras till att bli lärda, egentänkande individer och kvinnor måste vara lärda och egentänkande nog att kunna utföra denna form av uppfostran. Just uppfostran är något tidskriften behandlar ofta och det anses vara en av kvinnans främsta uppgifter – att uppfostra samhället och forma framtiden. Religionen fortsätter att vara starkt påtaglig i argumenten precis som binära könsroller.

Med flickor går man tillväga på helt annat sätt, och en så kallad god uppfostran syftar ofta nog att göra dem karakters- och viljelösa, att bortnöta all indi-

⁹⁶ 1859:2, s. 96.

⁹⁷ 1869:2, s. 93.

⁹⁸ 1859:3, s. 181.

vidualitet och att lära dem att anse sig så fullkomligt svaga och beroende, att de i många af lifves vigtagare fall hvarken förmå tänka eller handla för sig sjelfva. Dermed inskärpes dock icke alltid den sanna, christliga ödmjukhet och fördragsamhet, som väl höfves så väl det starkare som det svagare könet [...].⁹⁹

Citatet uppvisar en viss självmotsägelse när det både klandrar kvinnornas uppfostran för att göra dem svaga samtidigt som de statuerar kvinnor som det svagare könet. Dock tycks inte idén om svaghet och styrka hos könen vara en värderingsfråga. Generellt sätt i tidskriften är, vad vi skulle kalla för, särartsfeministiska drag tydliga (eller som det beskrivs i kapitlet om tidskriften: ”rousseauansk komplementär könsideologi”). Män och kvinnor har olika egenskaper men karaktären av dessa egenskaper ska inte laddas och sättas emot varandra. Svaghet eller styrka blir negativt först när den praktiseras negativt, till exempel när pojkarna uppfostras att härdas: ”Gossen, af naturen starkare till både kropp och själ, söker man härda, stärka än mer, utan att besinna hur hård, hur sträf, hur otillgänglig han deraf möjligen kan blifva [...]”¹⁰⁰ medan kvinnorna inte får prova sin kropp och själ överhuvudtaget: ”Det var med verklig smärta vi en gång hörde en af våra utmärktare gymnaster och läkare yttra: ’att ingen fullväxt flicka nu för tiden var stark nog att tåla vid frisk-gymnastik.’ Ett, i sanningen, rätt bedröfvligt tidens tecken.”¹⁰¹ Tidskriften menar att de olika könen fått olika egenskaper men att det är misstag att göda dessa egenskaper ensidigt:

[...] mannen som qvinnan skulle vinna betydligt om uppfostraren äfven i gossens sinne sökte ingjuta mildhet och en viss grad af eftergifvenhet, på samma gång man försäkrade den unga flickan, att rädsla ej är liktydigt med qvinlighet och att den *sanna* känslan ej yttrar sig i svimningar och utrop.¹⁰²

Tidskriften lyfter åsikten att denna åtskillnad i uppfostran och behandling har begränsat kvinnan till det yttersta även när det kommer till ekonomisk frihet och därmed möjlig-

⁹⁹ 1860:3, s. 178.

¹⁰⁰ 1860:3, s. 178.

¹⁰¹ 1860:3, s. 184.

¹⁰² 1860:3, s. 179.

heter. Inte bara för de högre ställda kvinnorna men även för de lägre där situationen inte bara innebär brist på själslig utveckling utan där den riskerar att ta deras liv.

Huru skall hon kunna hoppas att ernå en bättre ställning, än den hon för närvarande intager, *då hennes arbete så illa betalas?* Till hvilka yrken bör hon vända sig, der hennes kunskaper, arbetsskicklighet, ordningssinne och flit skulle uppskattas i likhet med mannens?¹⁰³

Vi sade, att äfven *fördomen* hos oss var ett hinder emot qvinnans deltagande i hantverk och handel, och vi upprepa detta. Hos oss synes nemligen mankönet inom den industriella världen ännu med ett visst förakt betrakta qvinnans deltagande på ett fält, der det starkare könet hittills ansett sig hafva uteslutande herrskare-rätt.¹⁰⁴

Tidskriften behandlar i det fjärde numret detta år särskilt klass och hur arbetarklassens kvinnor, på grund av de ojämlikheter i möjligheter till arbete, tvingas in i slitiga arbeten med en lön som knappt, om ens det, täcker deras uppehälle. Det omskrivs hur dessa kvinnor ”måste lära sig konsten att umbära, ja kanske att svälta”.¹⁰⁵ Svält, misär och fattigdom drabbade dock ej endast kvinnor men poängen kvarstår att ifall män hade dåliga villkor så hade kvinnorna det ännu sämre.

Det är även i detta nummer begreppet ”emanciperad” i någon form används för första gången. Begreppet kopplat till kvinnor åtnjuter emellertid inte en god ställning i allmänhet utan används snarare nedlåtande. I det sista numret för detta år återfinns dock denna fras: ”ty då blefve jag straxt kallad en emanciperad qvinna, något hvarföre jag har all möjlig respekt.”¹⁰⁶ Vilket illustrerar den frigörelsesinnade och fördomstrotsade tonen som finns i tidskriften.

¹⁰³ 1860:4: s. 258.

¹⁰⁴ 1860:4, s. 264.

¹⁰⁵ 1860:4, s. 269.

¹⁰⁶ 1860:4, s. 271.

1861

Kvinnan som välgörare är även det ett återkommande tema. Könscrollerna befäster kvinnan som den godhjärtade, moraliskt styrda människan som därmed har en vårdande läggning som gör henne särskilt passande för välgörenhetsarbete.

Hvad qvinnan *kan* uträtta för den nödställda, den lidande menskligheten, hvad hon förmår, när hennes hela hjerta genomtränges af den ädlaste, oegenyttigaste människokärlek, af hvilka försakelser, hvilka uppoffringar, hvilken ihärdighet, hon, den svaga, den obetydliga, då är mäktig, är snart sagdt otroligt.¹⁰⁷

Det är uppenbart att tidskriftens kvinnor inte anser kvinnan vara ”den obetydliga” som hon omskrivs i detta citat. Snarare är formuleringen en uppmuntran till kvinnor att agera utanför den roll som de blivit givna, en roll som lätt gör kvinnan till obetydlig. Denna form av välgörenhetsarbete ger uttryck för den kompetens kvinnor innehar och ger kvinnor chans att visa sin, så kallade, mäktighet.

Dock varnar tidskriften för att engagera sig alldeles för långa timmar i välgörenhetens tjänst.

[...] ty otvifelaktigt kan det goda äfven i detta fall öfvergå till en skadlig öfverdrift, och skadlig kalla vi den, om en qvinna för att verka för det allmänna, huru nitiskt och väl hon än må göra detta, försummar sina pligter såsom maka, mor eller dotter.¹⁰⁸

Kvinnans plikter mot hemmet i sin roll gentemot sin man, sina barn och föräldrar är fortfarande en stor del av hennes liv och får ej försummas. Det är därmed knappast några karriärkvinnor som tidskriften uppmuntrar.

Rätten till arbete och bättre villkor är fortfarande på tapeten. I det tredje numret detta år får läsaren ta del av en av skribenternas resa till London och en jämförelse mellan arbetsvillkor ter sig oundviklig när skribenten besöker en mindre fabrik där dess kvinnliga arbetare får sin utbildning och efter det jobb.

¹⁰⁷ 1861:1, s. 8.

¹⁰⁸ 1861:1, s. 22.

Häpnar du ej öfver skillnaden, gode läsare? Hos oss offerar en qvinna tid, möda och dryga kostnader på att lära sig detta yrke och när hon med godkända lärares intyg bevisar att hon (*på egen bekostnad*) inhemtat alla de kunskaper, som hos oss fordras af en telegrafist så – *förnekar* man henne, på grunder, som vi ej här vilja vidröra, rättigheten att söka en dylik syssla!¹⁰⁹

Citatet indikerar en tydlig frustration men längre ner i texten; hopp. Om det kan fungera på detta vis i London finns det hopp för Sverige också. Detta år grundas Lärarinneseminarier, en skola som utbildar lärarinnor och i anslutning till dess grundande startades också, den så kallade, Normalskolan där studenterna vid lärarinneseminarier kunde öva lärarinnerollen. Grundandet av denna skola tas emot väldigt väl och hoppet gryr ännu mer.

1862

Kampen fortsätter för att bereda kvinnan en självklar utbildning och att förändra de fördomar som fortsätter att hindra hennes möjligheter i samhället. En ”historik öfver det qvinliga uppfostrings- och undervisningsväsendet i vårt fädernesland”¹¹⁰ försöks på med kristendomens antågande som första anhalt då hustrun fick rätt till en tredjedel av boet och system till hälften av broderns arv. 1200-talet och införandet av hemfrid och kvinnofrid under den, så kallade, vise Birger Jarl introduceras näst, och tidskriften benämner denna tidpunkt som den då kvinnor både får erkända rättigheter och skyldigheter. Den katolska kyrkans fall beskrivs som en anledning till berövandet av den allmänna kvinnans utbildningsmöjligheter och den adliga kvinnans monopol. Inte innan sent 1600-tal hör man talas en flickskola men inte förrän mellan åren 1830-1840 tillkom egentliga flickskolor, dock halvt om halvt beroende av välgörenhet.¹¹¹

Skribenterna som skriver för tidskriften är inte rädda för att erkänna sina fel och brister, och inte heller rädda för att påpeka till vad de anser är anledningen varför dessa fel och brister existerar.

¹⁰⁹ 1861:3, s. 252.

¹¹⁰ 1862:4: s. 273.

¹¹¹ 1862:4, s. 273-274.

Man nämner ofta såsom ett hufvudfel hos qvinnan bristen på följdriktighet i tankegång och slutsatser, såväl som i principer och handlingssätt – och man har ofta blott alltför rätt. Men om man gjorde sig möda att utforska orsaken, skulle man kanske finna den till stor del ligga i den planlösa riktningen af hennes uppfostran och undervisning [...].¹¹²

Det påpekas hur pojkars högre utbildning kan erhållas gratis medan flickor får betala för sin. Det anses inte vara statens angelägenhet vari flickan får undervisning annat än vad familjen kan erbjuda eftersom det är mannen som ska vidare ut i samhället medan kvinnorna stannar i det, så kallade, lilla samhället – hemmet. Tidskriften skriver hur det dock finns höga förhoppningar för att staten snart ska ta kvinnans gåvor i beaktande, även om de är väl medvetna om att den processen tyr sig långsam. I en artikel från utgåva nummer tre detta år framhävs en särskild fras som typisk svensk när det kommer till kvinnofrågor: ”Sakta i backarna!” Särskilt prästeståndet pekas ut som männen som skriker ”Sakta i backarna” allra högst. Detta avskräcker däremot inte *Tidskrift för hemmet* som istället föreslår att kvinnor ska organiseras i hjälp-kommittéer för att hjälpa präster i byar att nå ut och hjälpa sin socken.

Ty den föreslagna hjälp-kommittéen borde ingelunda bestå endast af s.k. bildade qvinnor. Den skulle då bli allt för fåtalig och ensidig. Nej! ställ den redbara, förståndiga bondqvinnan vid sidan af den finbildade herremansfrun eller dottren, låt dem med förenade krafter samverka för det gemensamma bästa, och vi äro öfvertygade, att det tredubbla målet af arbetsklassens hyfsning och förädling, den bildade klassens uppryckande ur en försoffande overksamhet, samt de båda klassernas närmande till inbördes förstånd och tillgifvenhet så småningom skall vinnas.¹¹³

Tidskrift för hemmet är tydligt en tidskrift skriven av främst kvinnor tillhörande de högre samhällsklasserna men detta innebär inte, som vi märker, att kvinnorna isolerar sig från andra klassers bekymmer eller bidrag. Snarare finns det mycket att vinna på när det kommer till klassöverskridande satsningar, även om beskrivningarna av dessa vinster inte nödvändigtvis beskrivs som särskilt smickrande för varken arbetarklassen som

¹¹² 1862:4, s. 281-282.

¹¹³ 1862:3, s. 183.

enligt skribenten behöver skaffa hyfs eller den bildande klassen som behöver resa sig från salongerna och göra nytta.

1863

Tidskrifter återkommer ännu en gång till frågan om utbildningen och beskriver här att möjligheten till utbildning som kvinnor har tillgång till endast tycks erbjudas som en form av tröstpris.

Man har, med ett ord, ansett den högre bildningen, lika väl som de nya utvägarne till vinnande af egen utkomst, endast vara ett slags ersättning för äktenskapet, ett *pis aller* för de "stackare", hvilka gått miste om sin rätta bestämmelse, medan allt sådant betraktas såsom fullkomligt onödigt för alla dem, hvilka äro eller kunna hoppas att en gång blifva lyckliga makar och mödrar.¹¹⁴

Tidskriften menar att de åsikter som talar mot kvinnan inte är värdigt ett upplyst folk, som svenskarna ju vill vara.¹¹⁵ Snarare tillhör det ett medeltida tänkande som begränsar samhällets positiva utsikter och förstör föreställning om landet som civiliserat.¹¹⁶

En motion om kvinnors möjlighet till anställning vid olika befattningar blev återgiven som följer i tidskriften:

”Frågan om qvinnans medborgerliga rättigheter”, säger motionären, ”är en fråga, som alltid måste återkomma och med det varmaste intresse omfattas af lagstiftaren, hvars pligt det är att, då qvinnan sjelf står utom representationen, tillse i hvad mån dessa rättigheter kunna och böra i verkligheten erkännas.”¹¹⁷

Vad som är intressant är att frågan benämns som en fråga om medborgliga rättigheter. Trots fina ordalag anser kvinnorna det inte vara nog eftersom deras rättighet till anställning för nuvarande endast täcker organist- och skollärarebefattningar, men förslag om

¹¹⁴ 1863:1, s. 10.

¹¹⁵ 1863:1, s. 8.

¹¹⁶ 1863:4, s. 264.

¹¹⁷ 1863:2, s. 102.

att utöka befattningar för kvinnor stoppas av, vad tidskriften kallar för, den vanliga farhågan: ”[...] att qvinnorna skulle dragas ifrån det kall, hvartill de såsom makar och husmödrar af naturen äro bestämda.”¹¹⁸ För tidskriftens kvinnor är detta inte en risk eftersom kvinnans natur gör henne särskilt lämpad för att uppfostra och upppassa. Hemmet är fortfarande en arena för kvinnan men tidskriften hävdar att det inte behöver vara kvinnans *enda* arena.

1864

Argumentet att kvinnor som uppfostrarinnor äger en särskild position som innebär att hon borde utbildas är ett argument som återkommit sedan tidskriftens grundande. En del framgångar har dock skördats sedan argumentet först lyfts år 1859 vilket har inneburit nya hävstänger:

För Statens eget bästa, *för denna egna nyttas* skull, hvilken är vår tids mäktigaste häfstång, anse vi derföre rådligt, att Staten ingriper i det qvinliga undervisningsväsendet, för att sålunda kunna befordra en ändamålsenlig bildning bland de qvinnor, hvilka en gång såsom mödrar och lärarinnor skola uppfostra dess medborgare eller såsom makar, systrar och vänner uppmuntra dem till en ädel och allmänt gagnelig verksamhet. Äfven ur en annan synpunkt betraktad, borde en dylik fordran ej anses obillig, ty då lagstiftaren tillerkänt qvinnan rättigheten att bestrida åtskilliga offentliga embeten och befattningar, som för henne kunna vara lämpliga och passande, har han ju tillika medgifvit, att Staten äfven på detta fält kan tillgodogöra sig qvinnans arbete och tjenster.¹¹⁹

Staten beskrivs, först och främst, här som en ”han”, vilket visar på att staten, som en institution, har ett manligt kön i ögonen på tidskriften. Kvinnan identifieras inte som en del av det styrande organet. För det andra, staten har börjat engagera sig i kvinnans utbildning och arbete vilket, i tidskriftens ögon, befäster att kvinnan visst är en statlig angelägenhet. De utbildningar och ämbeten som kvinnan de senare åren fått tillgång till är fortfarande stort begränsade. En de mer accepterade yrkena för en kvinna är det som

¹¹⁸ 1863:2, s. 102.

¹¹⁹ 1864:4, s. 204.

lära­rinna. Lä­ra­rin­ne­se­mi­na­ri­ets och Nor­mal­skolans grundande ger tidskriften argu­men­tet att nog dessa borde visat nyt­ti­gheten i en sådan utbildning för kvin­nor. De menar till och med att skillnaden mellan en lära­rinna och en hemmets kvinna inte är stor. Tvärtom menar de att uppfostra barn hemma och utbilda barn i skolan är i mångt och mycket liknande uppgifter vilket innebär att kvinnan i hemmet rätteligen borde inneha kunskaper likt en lära­rinna.¹²⁰

Tidskriften är övertygad om kvinnans fortsatta framgångar inom olika yrken. För tillfället ligger fokuset på kvinnan som sjuksköterska då sjukvården är en arbetsplats med stora brister. De kvinnor som engagerar sig som sjuksköterskor innehar dock ingen utbildning. Artikeln förmedlar kritiken över att det inte finns skickliga sköterskor att tillgå med en viss bitterhet då de anmärker på att det är svårt att göra ett gott jobb utan förberedande kunskaper. De uttrycker även sin åsikt i frågan om kvinnans möjlighet att avancera inom sjukvårdaryrket:

Vår mening är dock ej *nu* att tala om kvinnan såsom läkare, ehuru vi äro af den öfvertygelsen, att hon så småningom, allt motstånd oaktadt, skall inträda, ej *intränga* på denna bana, der tillvinna sig aktning och anseende och blifva till nytta och välsignelse för en del af den lidande menskligheten.¹²¹

Tidskriften trodde dock inte att kvinnan skulle anta dessa ämbeten och möjligheter endast för att hon hade *rätt* till dem utan för att hon skulle dras till *plikten* som omgav dem:

Det är sannt, hon har vaknat till medvetande, icke så mycket af *sin rättighet*, det är någonting, som den äkta, qvinliga naturen mycket litet fäster sig vid — men af *sin skyldighet*, den henne af Gud och samvetet ålagda, djupt ansvarsfulla *pligten*, att äfven hon, efter sin förmåga, bör deltaga i arbetet på samhällets förbättring och verka för Guds rikets utbredande.¹²²

1800-tals kvinnan bedömdes av tidskriften styras av en inre givande natur snarare än en rättdriven ambition.

¹²⁰ 1864:4, s. 210.

¹²¹ 1864:2, s. 65.

¹²² 1864:1, s. 19-20.

1865

Detta nummer hanterar kvinnans medborgerliga rättigheter i stor utsträckning, framförallt i artikeln ”Frågan om utvidgandet af kvinnans medborgerliga rättigheter”. Frågan om huruvida kvinnor skulle få lov att studera vid universitet och ta ut examina låg på bordet men motionen lades ner. Dock stöttades idén att kvinnor skulle få lov att söka lärarplatser vid lägre elementarläroverk. *Tidskrift för hemmet* uttrycker besvikelsen över nederlaget men hyllar ändå att frågan om kvinnans medborgerliga rättigheter tagits på allvar, och skriver att alla vägar leder till Rom.¹²³ Det beskrivs att ”Kvinnan har börjat bryta med de gamla makterna, som höllo henne fångslad i den tafatta oduglighet, som hon trodde vara ett behag.”¹²⁴ och i en annan artikel citeras det att ”Hennes rättighet att utveckla och förädla de själs gåfvor, naturen gifvit henne, hvilat alldeles på samma grund som mannens’.”¹²⁵ Här ser vi tendenser till en likhetsfeminism där könets förutsättningar är beroende av miljö och sociala konstruktioner.

Att kvinnan har fått lov att ta tjänst som lärarinna hos stat, kyrka och kommun menar tidskriften numera skiljer kvinnan från de omyndiga och dårarna, som hon tidigare sällat sig till inför lagen.¹²⁶ Framgångarna att få kvinnan erkänd inom vissa ämbeten har inneburit artiklar som yrkar på kvinnans kompetens inom även naturvetenskapliga områden där särskilt matematik framhålls. Matematik undervisas under den här tiden endast i begränsade former för flickor. Kritiker menar att kvinnan inte har ett matematiskt lagt sinne, något förespråkarna inom tidskriften sakligt argumenterar emot med ett argument som är ständigt återkommande; att kvinnan inte fått chansen.¹²⁷

Precis som alla år ägnas en substantiell mängd av artiklarna åt utsatta människors situationer. Mäns utsatta situation exkluderas inte men kvinnans sats belyses särskilt. Som tiggarens hustru, som den fallna kvinnan och som fabriksarbeterskan belyses hennes perspektiv. Kvinnorna vid tidskriften försöker ständigt att ge konkreta förslag på hur kvinnan kan verka för förändring. De lyfter även frågan om rösträtt i kommunala val som ett sätt för dåtidens kvinnor att göra skillnad:

¹²³ 1865:6, s. 395.

¹²⁴ 1865:1, s. 6.

¹²⁵ 1865:4, s. 227.

¹²⁶ 1865:1, s. 3.

¹²⁷ 1865:3, s. 165.

’Nå väl! hvad kunna vi stackars fruntimmer göra dervid?’ frågar ni. Vi svara: de kunna först och främst begagna sig af sin rösträtt (se förordningen om kommunalstyrelse i stad, § 10) för att, om än i ringa mån, stärka det parti inom kommunens styrelse, som för upplysningens och sanningens talan.¹²⁸

Ovan förslag och att argumentera för ökade möjligheter för kvinnan är vad vi idag skulle klä i ord av försök till kvinnlig emancipation, men att vara en emanciperad kvinna år 1865 klingar inte lika väl som idag:

Hon behöfver ej derföre blifva hvad man med ett hånlöje eller en axelryckning kallar en emanciperad qvinna, ty hennes ställning i samhället måste dock i många hänseenden vara underordnad mannens och af honom beroende.¹²⁹

Idén om kvinnan som självständig och helt fri från mannen var inte på fråga då rollen som fru och moder fortfarande placerade henne i ett starkt beroendeförhållande till mannen i huset.

1866

Kvinnan som människa är inget allmänheten i dagens västvärld ifrågasätter och heller inte under 1860-talet. Däremot ansågs kvinnans psyke och fysik inte ligga på den vita mannens överlägsna nivå och på grund av detta fanns det argument för att inte anse kvinnan helt och fullt lika mänsklig som mannen. Detta ger perspektiv till följande citat:

’*Menniskan* är ett sent begrepp i historien’, *qvinnan* såsom människa ett måhända ändå senare; men detta begrepp, en gång väckt, kan ej åter insöfvas. I samma mån stats-skicket erkänner *menniskans* rättigheter, i samma mån måste det äfven erkänna *qvinnans* rättigheter såsom människa.¹³⁰

¹²⁸ 1865:6, s. 343.

¹²⁹ 1865:4, s. 227.

¹³⁰ 1866:1, s. 1.

Tidskriften hävdar vid flera tillfällen hur kvinnan har rättigheter och skyldigheter i samhället på basis av sin mänsklighet. Gud har skapat henne lika mycket människa som mannen och därför är medborgerliga rättigheter till arbete, ekonomisk frihet och själslig utvecklig lika essentiellt för henne som för mannen. Fortfarande anses mannens och kvinnans egenskaper vara binära och deras egenskaper därmed olika, dock menar dem att de egenskaper kvinnan hyser har nedgraderats när de binära egenskaperna egentligen har lika värde. ”Vi tala således icke här för ett upphäfvande af den sanna qvinlighetens begrepp, men för en större, en friare och sannare uppfattning deraf, än den hittills vanligen hysta.”¹³¹ De skriver även:

”[...] hvarför skulle man nödvändigt antaga att *qvinnan* med full frihet att tillägna sig de med hennes natur och skaplynne förenliga kunskapsarter, skulle komma att, på den vetenskapliga banan, eller inom den medborgerliga verksamheten, uteslutande trampa i mannens spår? Kunna vi ej med mera skäl antaga att hon skulle inslå nya, hittills ej beträdda vägar, öppna nya utsigter, odla nya områden, dana nya institutioner? [...] Korteligen: hvarför ej stanna vid det enklaste, naturligaste, närmast liggande antagandet; det, att *qvinnan*, en gång tagen i anspråk, skall utföra *icke mannens* utan *sin egen andel* i samhällsarbetet?”¹³²

Tidskriften för här argumentet att kvinnan inte behöver välja mellan att stanna i en traditionell kvinnoroll eller inkräkta på mannens roll, utan skapar en egen nisch som anledning till att kvinnans medborgerliga rättigheter är av nytta. De skriver hur kvinnans medborgerliga rätt och plikt inte kommer att försvaga utan förstärka familjen genom att bringa samman familjen med samhället.¹³³

1867

Rättigheter, skyldigheter och emancipation uppträder allt oftare i artiklar. Återigen problematiseras begreppet emancipation. Dess innebörd anses enligt tidskriften vara ett odefinierat uttryck: ”[...] *qvinnans emancipation*, ett sväfvande uttryck, som ofta an-

¹³¹ 1866:1, s. 33.

¹³² 1866:1, s. 40.

¹³³ 1866:1, s. 39.

vändes, men sällan definieras[...]”¹³⁴, en beskrivning som kan tyckas oskyldig men många ser begreppet som något dåligt: ”För andras inbillning uppträdde fogelskrämman, den så mycket fruktade kvinnoemancipationen, i sin hemskaste form och man såg i andanom den stund, då qvinnan skulle undantränga mannen från alla hans verksamhetsområden och intaga hans plats.”¹³⁵ Kvinnoorganisationer beskrivs även av tidskriften ta aktivt avstånd från ordet i sina beskrivningar av organisationens syften, även om dessa syften faktiskt innebär en kvinnlig emancipation.¹³⁶

Kvinnan som människa är ett argument som formuleras mer och mer ofta. Tidigare har det främsta argumentet legat i kvinnans roll som fru och mor, och även om detta argument inte på något sätt försvunnit så lyfts kvinnans mänsklighet upp mer. Till exempel: ”En af de dyrbaraste mensklige rättigheter har ånyo blifvit den svenska qvinnan förvägrad, i det förslaget om upphäfvandet af giftomannarätten, enhälligt antaget i andra kammaren, afslagits af den första.”¹³⁷ samt ”Med få ord: antingen är qvinnan menniska i fullt samma grad som mannen eller icke. Men är hon det, då hvilar ock humanisternas närvarande skolsystem på en falsk grund.”¹³⁸

Det uppmuntras om och om igen om medborgarens ansvar och hur kvinnan vill ta del av detta: ”Flickan likasom gossen måste lära känna och älska sitt folk och sitt land såsom *ett helt*, hvaraf hon sjelf utgör en liten del, med sin anpart af pligter och ansvar, såväl som af rättigheter och förmåner.”¹³⁹ Idén om rättigheter och skyldigheter är en uppenbar del av medborgarskapet och enligt tidskriften upplever kvinnan inte bara en önskan utan en plikt att få ta del av detta, på basis av sin mänsklighet.

De politiska skiftningar som hanterar kvinnans utökade medborgerliga rättigheter är starka i Sverige. Tidskriften skildrar ytterligheterna i högern och vänstern följande:

Så har man t. ex. här å ena sidan velat nedrifva alla gränsskillnader mellan mannens och qvinnans verkningsfält, man har såsom rättvisa fordrat samma rättigheter i det politiska och sociala lifvet för qvinnan som för mannen, man har begärt att alla områden, alla banor, skulle öppnas för henne, ja, man har gått så långt, att man påstått det hon ej erkändes såsom menniska, förrän hon

¹³⁴ 1867:2, s. 65.

¹³⁵ 1867:3, s. 131.

¹³⁶ 1867:3, s. 132.

¹³⁷ 1867:2, s. 128.

¹³⁸ 1867:5, s. 279.

¹³⁹ 1867:1, s. 4.

i ofvannämnde fall erhållit full likställighet med mannen. Å den andra sidan har man deremot sagt, att inga förändringar vore af nöden i ofvanberörda hänseende. Qvinnan har ju hittills, utan allmän och kraftig medverkan, sjelf kunnat uttänka och förskaffa sig de medel till sjelfförsörjning, hvaraf hon varit i behof, det vore ej passande att hon öfverskred den hittills uppdragna gränsen för sin verksamhet, hon borde ej undantränga mannen från de befattningar, som hittills varit honom förbehållna, o. s. v.¹⁴⁰

Sidorna beskrivs som tydliga motpoler och de båda har, enligt tidskriftens åsikt, gått för långt. Tidskriftens kvinnor pendlar i sin liberala ställning där de i vissa fall går i den liberala fronten och ibland sällar sig till traditionalisterna, något som speglar de olika åsikter som vid denna tidpunkt präglar relationen mellan de två redaktörerna.¹⁴¹

Trots kritiken mot den svenska politiska hållningen i relation till kvinnans medborgarskap så hyllas kvinnans situation i Sverige i jämförelse med andra länder. Även om kvinnans förutsättningar och villkor är under all kritik även i fäderneslandet, enligt tidskriften, så görs argumentet att svenska kvinnor i alla fall har det bättre än resten av Europa.¹⁴²

1868

Denna årgång fokuserar mer än tidigare på Sveriges grannländer, vilket även syns i förändringen av dess undertitel. Istället för att rikta sig mot endast Sveriges kvinnor står nu Nordens kvinnor i fokus. Danmark, Norge och Finland kvinnorrättskamper eller situationer uppmärksammas och redogörs för. Kvinnorrättskampar under denna tid håller ofta kontakt över gränserna, seminarium och konferenser hålls, kontakter knyts, information och kunskap begränsas inte till landsmän.

Ett annat närsläktat fokus är kvinnans roll inom nationen. Det är inte första gången det behandlas, kvinnans roll som uppfostrarinna av framtida generationer som ska verka för nationens bästa har hela tiden varit ett argument. Kvinnans kärlek till Sverige proklamerats gång efter en annan, och används även som argument för att kvinnan ska ha rätt att engagera sig och bidra.¹⁴³

¹⁴⁰ 1867:2, s. 65-66.

¹⁴¹ 1867:3, s. 147.

¹⁴² Till exempel: 1867:2, s. 74; 1867:3, s. 141.

¹⁴³ 1868:1, s. 15-16.

Anledningen till att de lägger tyngd på just nationens betydelse för kvinnan grundas i deras fastställande att både flickan och kvinnan hålls utanför nationalismen. Flickan i skolan erhåller ingen undervisning om försvaret, hennes roll i ett krig eller vård av de sårade: ”Saken är, i detta som i så många andra fall, att medborgerlig rätt och pligt och dessas gränser icke gjorts till föremål för den allmänna uppfostran; och man kan deraf sluta, huru vida detta ingått i den enskilda uppfostran.”¹⁴⁴ Kvinnan vill inkluderas som medborgare och en medborgare är en del av nationen – därav blir nationalismen viktig.

Detta gäller för alla kvinnor, oberoende av klass. I varje årgång behandlas ett flertal olika frågor eller situationer som inkluderar kvinnor av olika klass där tidskriften uppmanar till solidaritet. Tidskriften, i sin kamp för utbildning för kvinnor, exkluderar inte, den så kallade, allmogens kvinnor:

Man är allmänt ense om att kvinnorna, ej mindre än männerna, ha rätt att erhålla en undervisning, som ger dem tillfälle att utveckla sina anlag; men när det gäller att bestämma huru långt denna rätt sträcker sig, har man, åtminstone i praktiken, inskränkt den till en liten minoritet af den qvinliga befolkningen i vårt land. Man har vid diskussionen af detta ämne endast tänkt på kvinnan inom vissa klasser af samhället, men alldeles glömt eller ur räkningen uteslutit det ofantliga flertalet, de ’nio tiondedelarne’, – den svenska bondkvinnan.¹⁴⁵

Tidskriften skriver hur det inte spelar någon roll vare sig kvinnan har sitt hem i staden eller på landet, om hon bor i herrgården eller i bondstugan, det som är relevant är endast om utbildningen finns och motsvarar hennes behov.¹⁴⁶

1869

Talet om kvinnans deltagande i samhället omskrivs nu främst i termer av medborgarskap och rättigheter, och i en artikel från detta år, även i termer av plikten till politiskt intresse.

¹⁴⁴ 1868:1, s. 3.

¹⁴⁵ 1868:3, s. 153.

¹⁴⁶ 1868:3, s. 154.

Qvinnan måste vara medborgarinna så väl som mannen medborgare. Missbruket må ha kastat ett löje öfver ordet, men *saken, begreppet* innebär en sanning. Qvinnan kan lemna åt mannen den yttre offentliga handlingen; men hon får, lika litet som vi, förblifva likgiltig för de politiska frågorna, ty de gälla sanningen, rättvisan, fosterlandets framgång, mensklighetens väl – d. ä. saker, för hvilka ingen tänkande menniska, har rätt att vara liknöjd.¹⁴⁷

Kraven, eller gränserna, på kvinnans engagemang sträcker sig dock inte längre än att hon bör ta del *av* politiken, inte beblanda sig *i* den. Trots det är det en ny form av förväntningar och förhoppningar som sammankopplas med kvinnan. Skribenten kopplar även fyra dygder till kvinnan; rätt ”frihetssinne”, aktning för den medborgerliga jämlikheten, vördnad för lagen, och fosterlandskärlek. Enligt skribenten är detta inte områden kvinnan har excellerat inom men att detta återigen kan spåras tillbaka till hennes bristfälliga uppfostran. Kvinnan måste få chansen att ges de verktyg som krävs för att hon ska kunna ta del av samhället och uppfylla de plikter som läggs på henne.¹⁴⁸ En annan skribent förklarar det som att: ”Alltså: *’qvinnans väsentliga uppgift är att vårda den heliga elden på hemmets härd.’* Men hvar finnes brännmaterialet? hvori består det? huru skola vi anskaffa och på hvad sätt skola vi använda det?”¹⁴⁹ Citatet syftar till hur det är kvinnans plikt att vara uppfostrarinna, en rådgivande maka och styra utbildning och nationalismen i hemmet – men trots det ges det inte hennes verktyg att göra så.

Distinktionen mellan könens olika roller är dock, fortfarande, inte utmanad även bland dessa mer liberala åsikter:

Är ej hennes uppgift snarare medlarens och tröstarens? Att läka i stället att förgifta samhällskroppens sår — att söka närma till hvarandra i stället att splittra medborgarne — se der qvinnans uppgift för samhället. Det är endast genom ett inflytande af denna art, som qvinnan kan gifva den rätta näringen åt fosterlandskärlekens heliga eld och sjelf med rätta tillvinna sig medborgarinnans hedrande namn, allt under det hon lemnar åt mannen de medborgerliga *rättigheternas* utöfvande.¹⁵⁰

¹⁴⁷ 1869:3, s. 170.

¹⁴⁸ 1869:3, s. 171-173.

¹⁴⁹ 1869:5/6, s. 397.

¹⁵⁰ 1869:3, s. 174.

Medborgarskapet innebär inte samma sak för könen utan villkoren är könsbaserade. Att vara nationalist, medborgare och rättighetsbärare är skilda ting för mannen och kvinnan, där kvinnans roll i de tre fortsätter att ligga i händerna på mannen.

6 Tematisk översikt

Under föregående kapitel gallrades viktiga, vad som kan kallas för, rättighetsdiskussioner och rättighetsbegrepp ut med hjälp av de metodologiska inriktningarna. I detta kapitel kommer dessa diskussioner och begrepp att bli tematiskt kategoriserade och diskuterade med ambitionen att besvara frågan hur en diskurs kring rättigheter förs i *Tidskrift för hemmet*.

6.1 Begrepp, teman och viktiga hävstänger

En rättighetsbegreppsanvändning

I det föregående kapitlet är det flera olika begrepp som från ett rättighetsperspektiv sticker ut. Dessa begrepp är rättighet, skyldighet (även plikt), emancipation och medborgare. Begreppen har alla använts med olika omfång, på olika sätt, men de delar alla en likhet; de användes i diskussioner som handlar om kvinnans möjligheter i samhället.

Just begreppet rättighet i en konkret rättighetsdiskussion återfinns redan i den första årgången, dock omnämns det genom citeringar från en Miss Shirreff som är en engelsk kvinnorrättskämpe. Den engelska kvinnorrättskampen låg före den svenska och de engelska suffragetterna var kända för sina stora aktioner och anspråk. Den engelska diskurs som citeras i *Tidskrift för hemmet* genom Miss Shirreff speglar därmed illa den svenska som inte ännu nått dit i sin argumentation och aldrig skulle komma matcha den engelska aggressiviteten. Den svenska användningen av rättigheter är till en början väldigt försiktig och vi ser den knappt de första åren. Det är inte förrän närmre mitten på 1860-talet som begreppet börjar användas mer fritt. Detta är ett generellt tema för dessa nämnda begrepp – till en början används de måttligt och tillvägagångssättet tycks vara att skriva runt ordet. Begreppet rättigheter skrivs därmed inte alltid ut men undermeningen återfinns där ändå, man talar istället om ”behov” för kvinnan, ”orättvisa” möjligheter och fördomar som exkluderar deltagande på lika villkor.

Skyldigheter och rättigheter står i en nära relation till varandra i dagens rättighetsdiskurs. För att andras rättigheter ska bli uppfyllda krävs det en form av skyldighet i gen-

gäld, att inte förhindra relevanta rättigheter eller att uppfylla dem. Detta är däremot inte en diskussion som förs under 1860-talet. Rättigheter och skyldigheter hänger ihop eftersom det inkluderas i att vara en medborgare, men det diskuteras inget om dess beroenderelation. Begreppet skyldighet utbyts dock ibland med ordet plikt i tidskriften, orden tycks nästan utbytbara, dock börjar skyldigheter synas mer och mer efter mitten av 1860-talet.

Även begreppet medborgare följer denna användningskurva. Medborgaren nämns redan under den första årgången men sedan försvinner begreppet för att återkomma år 1863 i frågan om kvinnors möjlighet att bli anställd, och efter det inleds en mer flitig användning. Medborgarbegreppet är vid denna tid starkt kopplat till nationen, något som blir mer och mer tydligt ju närmre slutet av decenniet vi kommer. Dock innebär medborgarskapet olika ting för kvinnan och mannen, som vi ju har sett; de anses ha olika roller och uppgifter.

Ett begrepp som inte följer samma användningskurva är emancipation. Just detta begrepp används väldigt sällan under det decennium vi undersöker och begreppet är omgärdat av olika åsikter. Den främsta förståelsen av emancipation är negativt och det är beskrivet hur vissa kvinnoorganisationer tar avstånd från begreppet i beskrivningen av organisationen, trots att deras mål har varit just kvinnlig frigörelse. Som vi lärde oss i kapitel 3 var emancipation ett bekymmersamt begrepp att använda eftersom den kristna diskursen förknippade begreppet med Kristus offergärning och befriandet av synden.

Första gången begreppet nämns i tidskriften är det, trots den allmänna opinionen, i en positiv bemärkelse år 1862, som vi såg i kapitel 5. Begreppet dyker upp i tidskriftens vokabulär med jämna mellanrum, även om mellanrummen varar i år. De senare användningar av ordet har främst pekat ut problematiken med begreppet men begreppet används ändå för att beskriva kvinnans frigörelse.

Vi kan här konstatera att tidskriftens användning av dessa begrepp går igenom en utveckling där de sista åren under 1860-talet visar en begreppsanvändning som har likheter med de begrepp som vi använder idag. Rättighet, skyldighet, medborgare och emancipation är begrepp som vi idag placerar nära centrum i ämnet mänskliga rättigheter. Det är sant att begreppen inte nödvändigtvis användes med samma självklarhet då som nu, och att begreppen använda i en kvinnorrättsdebatt inte blivit allmänt accepterade. Trots det tas de i anspråk och placeras inom kontexter som vi skulle kalla för mänsklig-rättsdiskurser. Med andra ord, här har vi en tydlig rättighetsbegreppsanvändning.

En blandad rättighetsdiskurs

Det är tydligt att tidskriften använder sig av rättighetsbegrepp, de argumenterar för kvinnans rätt till utbildning och arbete, och de trotsar gång på gång kvinnorollen. De liknar sitt samtida Sveriges kvinnosyn till medeltiden¹⁵¹, uppmuntrar kvinnor att sätta ner mannen från piedestalen,¹⁵² och kräver att kvinnan ska ta del av politiken¹⁵³. Tidskriften uppmuntrar till och med klassöverskridande samarbeten¹⁵⁴, behandlar situationen för fallna kvinnor¹⁵⁵, och fördjupar sig i arbeterskans svåra arbetssituation¹⁵⁶. Tidskriften håller välgörenhetsarbete högt och när de argumenterar för utbildning och arbete, som ju är deras hjärtefrågor, inkluderar de inte bara adeln utan även, den så kallade, allmogen. I ett samhälle som inte har socialtjänst, A-kassa eller fackföreningar är välgörenhet det närmsta de kan komma ett skydds nät, och att bli skyddad från sådant våra mänskliga rättigheter idag ska garantera.

Dock, och det är ett stort dock, finns det viktiga aspekter av tidskriftens argument, deras syn på könsroller och deras inkludering av allmogen som visar på en blandad mix av exkludering och inkludering i rättighetsdiskursen.

Hjärtefrågorna utbildning och arbete har krävts åt kvinnor oberoende av klass, det har till och med dragits uppmärksamhet åt de orättvisor som skiljer de högre och lägre klassernas möjligheter åt. Detta illustrerar hur viktig utbildningen var som fråga och hur den ansågs vara en nyckel till kvinnans deltagande i samhället. Tidskriftens betoning på alla kvinnors rätt till utbildning signalerar att tidskriften inte argumenterar för ett privilegium för vissa, utan för en rättighet för alla på basis av att vara människa.

Klass och kön inkluderas båda som faktorer för förtryck och orättvisa, och ett intersektionellt perspektiv kan argumenteras för att återfinnas. Däremot är det här det intersektionella perspektivet också slutar. Etnicitet, religion, sexuell läggning eller andra möjliga grunder för förtryck behandlas inte, varken i positiv eller negativ bemärkelse. Det är därmed utan tvekan en vit feminism som tar sig sitt uttryck i tidskriften. Med tanke på århundrandet är detta inte förvånande.

¹⁵¹ 1863:4, s. 264.

¹⁵² 1859:2, s. 95.

¹⁵³ 1869:3, s. 169.

¹⁵⁴ 1862:3, s. 183.

¹⁵⁵ 1865:3, s. 202ff.

¹⁵⁶ 1860:4, s. 269.

Just religion representeras av kristendom i materialet, ingenting annat. Den kristna diskursen är väldigt påtaglig och utgör i många fall grunden för tidskriftens argument, både i förespråkandet av hennes rättigheter i samhället och som förstärkare av den traditionella kvinnorollen i hemmet. Dessa två kan argumenteras vara motpoler men för tidskriften är deras kombination en självklarhet. Kristendomens värderingar hyllar kvinnans roll som moder, fru, vårdare, uppfostrarinna och mannens följeslagare, och tidskriften menar att det är just genom dessa roller kvinnan kan göra bäst nytta – även ute i samhället. Det är tidskriftens övertygelse att det är inom yrken som tilltalar dessa av Gud givna sidor av det kvinnliga könet som kvinnan borde engagera sig. Tidskriften yrkar inte på ämbeten som politiker, militär eller jurist, utan på arbete inom vård, översättning, telegrafist, undervisning, konst, akademiker i de humanistiska ämnena, och andra liknande befattningar. Med andra ord, den kristna diskursen och tidskriftens syn på kvinnan harmonierar, med den skillnaden att tidskriften anser att dessa egenskaper även borde få nyttjas ute i samhället. De argumenterar för att Gud är den som gett kvinnan hennes egenskaper¹⁵⁷ och att kvinnan, likt mannen, har en skyldighet mot Gud att delta i samhällets berikande¹⁵⁸, därmed är kvinnans deltagande lika berättigat som mannen, vilket i sin tur leder tidskriften till slutsatsen att kvinnan också borde få anses medborgare i samhället – och allt på kristen grund.

Problematiseringar av maktstrukturer

Det är viktigt att problematisera skillnaderna mellan manligt och kvinnligt, för genom att ifrågasätta och besvara kommer vi att avslöja en historia som ger oss nya perspektiv på gamla frågor; göra kvinnor till aktörer i historien och ta avstånd från binära förståelser av kön. Jag vill hävda att det är precis det vi har gjort i den här studien, men att även att *Tidskrift för hemmet* också gjorde en variant av det i sin samtid.

Tidskriften är medveten om att den kristna diskursen är styrande, den är högst närvarande även för dem, och de använder sig utav kristendomens symboler och normer för att argumentera sin sak. Skribenterna avslöjar hur könsrollerna inte bara återfinns i hemmet utan systematiskt både i näringsliv och stat, bland annat likställer de staten med det manliga könet. De identifierar kön som maktbärande och hur de systematiskt behandlas sämre på grund av det. Tidskriften sätter naturligtvis inte dessa ord på denna

¹⁵⁷ 1859:1, s. 10.

¹⁵⁸ 1864:1, s. 19-20.

process och de använder själva frivilligt sig av en könsförståelse, som från ett modernt rättighetsperspektiv, begränsar dem. Däremot accepterar de inte, som vi har sett, helt den till synes fixerade, binära förståelsen av könsrollerna. De skriver: ”Vi tala således icke här för ett upphäfvande af den sanna qvinlighetens begrepp, men för en större, en friare och sannare uppfattning deraf, än den hittills vanligen hysta.”¹⁵⁹ vilket bevisar hur de försöker tänja på gränserna.

Samarbetet mellan teorin och metoden har genom materialet illustrerat vad det är för samhällseliga maktstrukturer *Tidskrift för hemmet* kämpar mot. Könsdiskrimineringen återfinns inte bara i personliga relationer utan i alla möjliga instanser så som inom utbildning, politik och juridik. Det vill säga, inom de områden vi har sett tidskriften kämpa för förändring.

6.2 Slutsats

Denna uppsats har haft som syfte att analysera *Tidskrift för hemmets* första decennium med ambitionen att ge nya insikter i relation till hur pionjärerna i den svenska kvinnorörelsen använder sig av en rättighetsdiskurs. Poängen har varit att lämna moderna förståelser av mänskliga rättigheter åt sidan för att låta materialet berätta sin förståelse av rättigheter, även ifall de inte använde det specifika ordet.

Studien har genom en ny förståelse av filologi inkluderat begrepp, diskurser och aktörer. Genom denna översikt av materialet har olika kontextuella element som utgör tidskriften kunna inkluderas; det vill säga begreppens användning över tid, argumentens utgångspunkter, och hur aktörer på olika sätt influerat tidskriften. I ljuset av teorin, som förklarar genus som en del av maktstrukturer och tidskriftens argumenterande emot dessa strukturer, har studien visat oss ett material som hyser en tydlig rättighetsdiskurs. Tack vare den kronologiska undersökningen kan vi följa tidskriftens utveckling under vad som visar sig vara ett särskilt formativt decennium för diskursen kring kvinnors rättigheter.

¹⁵⁹ 1866:1, s. 33.

De går från att prata om själslig utveckling till att prata om rättigheten till utbildning.¹⁶⁰ De går från att tala om att få möjligheter till att hävda rättigheter och skyldigheter.¹⁶¹ De går från att argumentera på basis av kvinnans stereotypiska roll i samhället till hennes roll som medborgare på basis av hennes mänsklighet.¹⁶² De nämner till och med mänskliga rättigheter.¹⁶³ Det finns med andra ord en tydlig idé om att kvinnan på basis av sin mänsklighet är berättigad till rättigheter, förpliktad med skyldigheter och bör anses statens angelägenhet. Sammanfattningsvis är åren mellan 1859-1869 ett dramatiskt årtionde där diskursen kring rättigheter och skyldigheter för kvinnan utformas, och kvinnan börjar kräva sitt erkännande som medborgare på basis av sin mänsklighet.

¹⁶⁰ 1859:1, s. 7-8; 1868:3, s. 153.

¹⁶¹ 1860:4, s. 257ff; 1867:1, s. 4.

¹⁶² 1859:1, s. 10; 1869:3, s. 170.

¹⁶³ 1867:2, s. 128.

Referenser

Adburgham, Alison, *Women in print – Writing Women & Women's magazines, from the restoration to the accession of Victoria*, George Allen and Unwin Ltd, London, 1972.

Attwood, Lynne, *Creating the new soviet woman – Women's magazines as Engineers of female identity, 1922-53*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1999.

Butler, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity*, Routledge, Chapman & Hall Inc., New York, 1990.

Canning, Kathleen, *Gender history in praxis: historical perspectives on bodies, class and citizenship*, Cornell University Press, New York, 2006.

Ekstrand, Eva, *Kaj Anderssons Morgonbris – Kvinnopress, trettiotal och längtan efter fri tid*, Institutionen för Kultur och medier, Umeå Universitet, Umeå, 2007.

Fausto-Sterling, Anne, *Sexing the body; gender politics and the construction of sexuality* (1.ed.), Basic Books, New York, 2000.

Florin, Christina, *Kampen om kunskapen*, Göteborgs universitets hemsida, 2010, hämtad 2015-12-28. Återfinns här:
<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/historik/#artal>

Florin, Christina och Kvarnström, Lars, (även red) *Kvinnor på gränsen till medborgarskap – Genus, politik och offentlighet*, i kapitlet *Kvinnor på gränsen till medborgarskap*, Atlas, Stockholm, 2001.

Foucault, Michel, *The order of things; An archaeology of the human sciences* (edited by R.D. Laing), Pantheon Books, New York, 1970.

Hammar, Inger, *Alma Maters sedliga döttrar – Kvinnornas intåg på den akademiska arenan i Rummet vidgas – Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*, Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg (red), Atlantis AB, Stockholm, 2002.

Hammar, Inger, *Emancipation och religion, Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 1999.

Hammar, Inger, *Kvinnokall och kvinnosak – Några nedslag i 1800-talets debatt om genus, medborgarskap och offentlighet*, i Christina Florin och Lars Kvarnström (red), *Kvinnor på gränsen till medborgarskap*, Atlas, Stockholm, 2001.

Hermes, Joke, *Reading women's magazines*, Polity Press, Cambridge, 1995.

Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2005.

Horrocks, Chris, Appignanesi, Richard och Jevtic, Zoran, *Introducing Foucault*, Icon Books, Cambridge, 2004.

af Jochnick, Cecilia, *Att göra Kvinnor synliga – historien om en tidning*, Kvinnosyn Förlag, Väse, 1995.

Jordheim, Helge, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, Anthropos, Gråbo, 2003.

Kent, Susan Kingsley, *Gender and history*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.

Knutson, Ulrika, *Kvinnor på gränsen till genombrott: grupporträtt av Tidevarvets kvinnor*, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 2004.

Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia – Om historiska tiders semantik*, Daidalos AB, Göteborg, 2004.

Leijonhufvud, Sigrid, *Sophie Adlersparre (Esselde) – Ett liv och en livsgärning I*, P.A. Norstedt & Sönders förlag, Stockholm, 1922.

Lundberg, Victor, *Folket, yxan och orättvisans rot - betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887-1902, h-ström – Text & Kultur*, Umeå, 2007.

Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen – Fredrika Bremer-förbundet 1884-1921*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag, 1997.

Morgan, Sue, (även red.), *Writing feminist history; theoretical debates and critical practises in The feminist history reader*, Routledge, London, 2006.

Nordenstam, Anna, *Tidskrift för hemmet – Upptakt och lansering*, Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborg universitet, Göteborg, 2000.

Nordenstam, Anna (även red.), *Äldre kvinnotidskrifter – Tidskrift för hemmet i Nya röster – Svenska kvinnotidskrifter under 150 år*, Gidlunds förlag, Möklinta, 2014.

Nordenstam, Anna, *Äldre svenska kvinnotidskrifter, rubrik: Tidskrift för hemmet – pionjär i Norden*, Göteborgs universitets hemsida, 2011, hämtad: 2015-12-31. Återfinnes här: <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kvinnotidskrifter/historik/>

Olivecrona, Rosalie, *Strödda tankar och minnen: barn och barnbarn tillägnade*, Gertrud Gidlund och Agneta Olivecrona, Hedermora, 2005.

Samuelsson, Lina, *Dagny – en tidskrift för den nya dagens kvinna i Nya röster – Svenska kvinnotidskrifter under 150 år* red. av Anna Nordenstam, Gidlunds förlag, Möklinta, 2014.

Scott, Joan W., *Gender: a useful category of historical analysis, The American historical review.*, 91(1986):5, s. 1053-1075, 1986.

Scott, Joan W, *Gender and the politics of history*, Columbia University Press, New York, 1988.

Scott, Joan W, *The fantasy of feminist history*, Duke University Press, London, 2011.

Shevelov, Kathryn, *Women and print culture*, Routledge, London, 1989.

Skinner, Quentin, *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge university Press, Cambridge, 2002.

Steinrud, Maria, *Den dolda offentligheten – Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2008.

Tidskrift för hemmet, 1859-1869, Göteborgs universitetsbibliotek, digitaliserade nummer återfinnes här: <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/02/>

Wahlström, Lydia, *Den svenska kvinnorörelsen. Historisk översikt*, Norstedt, Stockholm, 1933.

Weidel Randver, Gunnel, *Tidskriften Framåt: kvinnors kamp för det fria ordet*, Rundqvist, Göteborg 1985.

Winship, Janice, *Inside women's magazines*, Pandora Press, London, 1987.

Wistrand, Birgitta, *En kort och en långlivad tidskrift – Kvinnornas tidning och Hertha i Nya röster – Svenska kvinnotidskrifter under 150 år* red. av Anna Nordenstam, Gidlunds förlag, Möklinta, 2014.

Witting, Monique, One is not born a woman (1981), *Feminist theory reader: global and local perspectives* edited by McCann, Carole och Kim, Seung-Kyung, Routledge, New York, 2013.

Österberg, Eva, *Det låsta rummet – Kvinnornas farlighet och samhällets rädsla i Rummet vidgas – Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*, Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg (red), Atlantis AB, Stockholm, 2002.